

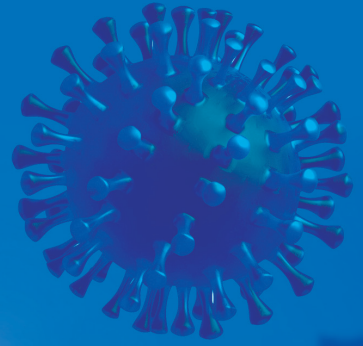

T Ü R M O B

TÜRKİYE SERBEST MUHASEBECİ MALİ MÜŞAVİRLER
VE YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLER ODALARI BİRLİĞİ
(UNION OF CHAMBERS OF CERTIFIED PUBLIC ACCOUNTANTS OF TURKEY)

TÜRKİYE'DE KORONA SALGINININ SEKTÖRLERE ETKİLERİ

HAZİRAN
2020

TÜRKİYE'DE KORONA SALGINININ SEKTÖRLERE ETKİLERİ

HAZİRAN 2020

TÜRMÖB
İncek Kızılcaşar Mah. 2669. Sk. No: 19
06830 Gölbaşı / ANKARA
Tel: (0.312) 586 00 00
www.turmob.org.tr

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	V
SUNUŞ	VII
GİRİŞ	1
I. DAYANIKLI TÜKETİM MALLARI SEKTÖRÜ	7
I.1. Dayanıklı Tüketim Malları Sektörünün Mevcut Durumu ve Korona Salgını Sürecinde Gelişmeler	10
I.2. Sonuç	15
II. TEKSTİL VE KONFEKSİYON SEKTÖRÜ	17
II.1. Tekstil ve Konfeksiyon Sektörünün Mevcut Durumu ve Korona Salgını Sürecinde Gelişmeler	20
II.2. Sonuç	24
III. OTOMOTİV SEKTÖRÜ	27
III.1. Otomotiv Sektörünün Mevcut Durumu ve Korona Salgını Sürecinde Gelişmeler	29
III.2. Sonuç	32
IV. MADENCİLİK SEKTÖRÜ	35
IV.1. Madencilik Sektörünün Mevcut Durumu, Korona Salgını Sürecinde Gelişmeler	38
IV.2. Sonuç	41
V. İNŞAAT SEKTÖRÜ	43
V.1. İnşaat Sektörünün Mevcut Durumu ve Korona Salgını Sürecinde Gelişmeler	47
V.2. Sonuç	51
VI. TURİZM SEKTÖRÜ	53
VI.1. Turizm Sektörünün Mevcut Durumu ve Korona Salgını Sürecinde Gelişmeler	56

VI.2. Sonuç	60
VII. GIDA SEKTÖRÜ	63
VII.1. Gıda Sektörünün Mevcut Durumu ve Korona Salgını Sürecinde Gelişmeler	67
VII.2. Sonuç	69
VIII. PERAKENDE SEKTÖRÜ	71
VIII.1. Perakende Sektörünün Mevcut Durumu ve Korona Salgını Sürecinde Gelişmeler	75
VIII.2. Sonuç	77
IX. TARIM SEKTÖRÜ	79
IX.1. Tarım Sektörünün Mevcut Durumu ve Korona Salgını Sürecinde Gelişmeler	83
IX.2. Sonuç	88
X. ULAŞIM ve TAŞIMACILIK SEKTÖRÜ	91
X.1. Ulaşım ve Taşımacılık Sektörünün Mevcut Durumu ve Korona Salgını Sürecinde Gelişmeler	94
X.1.1. Kara Taşımacılığı	95
X.1.2. Deniz Taşımacılığı	96
X.1.3. Hava Yolu Taşımacılığı	97
X.2. Sonuç	98
XI. ENDEKSLER	101
XI.1. Sanayi Üretim Endeksi, Nisan 2020	103
XI.2. Sektörel Güven Endeksi, Mayıs 2020	106
XI.3. Reel Kesim Güven Endeksi, Mayıs 2020	108
XI.4. İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranları	109
XI.5. Sonuç	111
XII. SONUÇ	113

ÖNSÖZ

COVID-19 bugüne kadar benzeri görülmemiş bir şekilde ülkeleri, insanları ve işletmeleri etkiledi. Bu süreç bizlere günümüzü algılamak ve geleceği şekillendirmek gibi önemli bir sorumluluk yükledi.

Korona Salgınının Türkiye Ekonomisine Etkisi Değerlendirmeler ve Öneriler Raporunu Nisan ayında hazırlayarak paylaştık. Raporumuzda, salgın öncesi mevcut ekonomik durum, salgının ekonomiye etkileri ve çözüme ilişkin öneriler yer aldı.

Büyük bir beğeni ve takdirle karşılanan bu raporumuzun devamı niteliğinde bu kez “Türkiye’de Korona Salgınının Sektörlere Etkileri” raporumuzu hazırladık. Rapor, sektörlerimizin mevcut durumunu, krizden etkilenme boyutlarını ve çözüm önerilerini içeriyor.

Yaşanan sürecin yarattığı tahribatın boyutları, işletmelerin ve rimliliklerinde ve bilançolarında ortaya çıkacaktır. Özellikle küçük ve orta boy işletmelerin bu yeni durumu benimseyebilmeleri, buna uygun pozisyon almaları, bu sürece uygun teknoloji kullanmaları, üretim yöntemleri ile ürün ve hizmet sunumlarını sürece uygun hale getirmeleri, talep yönlü değişimleri kavrayabilmeleri ve yeni sürece hazırlanmaları en temel öncelikleri olması gerekiyor.

Bu süreçte mali müşavirler sundukları hizmetlerle işletmelerin yaşam döngülerini sürdürebilmeleri, yeni süreçlere kendilerini hazırlayabilmeleri, finansal piyasaların etkinliğini koruyabilmeleri, kamu finansmanının sağlanabilmesi için hayati öneme sahip bir rol üstlenemeye devam edeceklerdir. TÜRMOB, Odalarımız ve meslektaşlarımızın bu sınavdan da başarıyla çıkacaklarına olan inancım tamdır.

“Türkiye’de Korona Salgınının Sektörlere Etkileri” raporumuzu hazırlayan TÜRMOB Genel Başkan Yardımcısı İrfan Hüseyin Yıldız ve Dr. Cahit Yılmaz’a teşekkür ederim.

Raporun ekonomik sorunların çözümüne ve ülkemizin gelişimine faydalı olması dileklerle...

Emre KARTALOĞLU
TÜRMOB Genel Başkanı

SUNUŞ

Tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 ile mücadele devam ediyor. Sağlık sisteminden, ekonomik sisteme kadar hayatın her alanının sorgulanması ile bizleri karşı karşıya bırakan salgın, ekonomik yapılarda ve devletin ekonomideki rolü konusunda eleştiri ve değişimin sorgulanmasına neden oldu.

Önümüzde yeni bir süreç var ve bizler bu yeni süreci ortak akılla şekillendirmek ve geleceği yine ortak akılla inşa etmek zorundayız. Yaklaşımlarımızı, çözüm önerilerimizi bu duruma uygun olarak geliştirmek durumundayız.

Kamusal hizmet sunan mali müşavirler ve mali müşavirlik mesleğinin önemi Covid-19 süreciyle birlikte bir kez daha anlaşıldı. Mali müşavirlerin sundukları hizmetlerin, işletmelerimiz ve kamu finansmanı için hayati öneme sahip olduğu net bir şekilde ortaya çıktı.

TÜRMOB ve Odalarımız bu süreçte yaptıkları çalışmalarla önemli bir farkındalık yarattı. Meslektaşlarımız özverili çalışmalarıyla her türlü takdiri hak etti. Güvenilir işletme danışmanı olan mali müşavirler, sundukları hizmetlerle işletmeleri yeni normale hazırlamada önemli bir fonksiyona sahip olacaklardır.

Ülkemizin yarınlarına katkı sunmak amacıyla hazırladığımız, “Türkiye’de Korona Salgınının Sektörlere Etkileri” raporumuzda; ülkemizde sektörlerin mevcut ekonomik durumunun analizi, salgının sektörlerle etkileri, alınan önlemler ve yapılması gerekenlere yer verdik.

Türkiye’de Korona Salgınının Sektörlere Etkileri, raporumuzun karar alıcılara, akademisyenlere, meslektaşlarımıza ve ilgililere faydalı olmasını diliyorum.

Yahya ARIKAN
TÜRMÖB Genel Sekreteri

GİRİŞ

K

orona salgını ile birlikte ortaya çıkan ekonomik kriz, bütün dünyada bir resesyon yaşanmasını neredeyse kesin hale getirdi. Gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerin tamamında daralma bekleniyor. Ancak, bu yaşanan süreçte, sektörel olarak etkilenme dereceleri açısından farklılıklar olduğu da gözleniyor. Bazı sektörlerde daralma oranlarının çok yüksek olacağı öngörülürken, bazı sektörler ise krizden çok az etkilenmekte ve hatta büyüme imkânı elde edebilmektedirler.

Korona salgını ile birlikte, ekonomik faaliyetler büyük oranda durmuş, talep azalması-üretim azalması sarmalına bağlı olarak işletmeler kapanmış ve işsizlik artmış, hane halklarının gelir kayıpları harcamaların minimize olmasına yol açmıştır.

Diğer yandan, 2018 sonrasında tüm dünyada yaşamaya başlayan ticaret savaşlarının dünya ticaretini daraltıcı etkileri korona salgını sonrasında sürmüş ve dış ticaret faaliyetleri % 50'lere varan oranlarda daralma göstermiştir.

Türkiye ekonomisi, 2019'un son çeyreğinde yeni yeni toparlanmaya başlamışken, 2020'nin ilk çeyreğinde Koronavirüs (Covid 19) salgının getirdiği olumsuzluklara yakalandı. Hazırladığımız "Korona Salgınının Türkiye Ekonomisine Etkisi, Değerlendirmeler ve Öneriler Raporu" Nisan ayında TÜRMÖB yayını olarak yayımlandı. Basında ve kamuoyunda geniş ilgi uyandıran Raporumuz, Türkiye ekonomisine ilişkin objek-

tif değerlendirmeleri ve önerileri itibariyle hem kamuoyunu aydınlatma fonksiyonunu yerine getirmiş hem de politika yapıcısı ve düzenleyicisi olan kamu otoritelerine yol gösterici olmuştur.

Korona salgının yayılma hızının düştüğü gerekçesiyle, Haziran ayında Türkiye’de evde kalma kısıtlamalarının ve seyahat yasaklarının kaldırıldığı, kapatılmış olan iş yerlerinin açıldığı bir süreç yaşanıyor. Beraberinde ekonomide dipten dönüş ve toparlanma işaretleri de gelmeye başladı. Ancak salgının ikinci bir dalga yaratma riski devam ettiği gibi ekonomimize ait yapısal sorunlar da henüz çözülmüş değildir. Korona salgınından önce ekonomi yönetimi, üç yıllık Yeni Ekonomi Programında (YEP), 2020 yılında Türkiye ekonomisinin %5 büyüyeceğini öngörmüştü. Yaşanan sağlık krizi, ekonomik krizi tetiklemiş, IMF Türkiye ekonomisinin 2020 yılında %5 civarında küçüleceğini tahmin ederken, Dünya Bankası ise %3,5 civarında bir küçülme öngörmektedir. Dünya Bankası’nın revize ederek Haziran ayı başında yayınladığı Global Economic Prospects raporunda, küçülme tahminleri daha da bozulmuş ve tüm dünya büyümesinin -%5,2 olacağı tahmini yapılmıştır. Bir önceki tahmin -%3 idi. Aynı şekilde, Türkiye’nin en büyük ticaret ortağı olan Avrupa Bölgesi için de küçülme tahmini % 9,1 olarak açıklanmıştır.

Bu nedenledir ki, ekonomik toparlanmanın önünde zorlu bir süreç bulunmaktadır. Daha önce makro ekonomik göstergeler düzeyinde yapmış olduğumuz çalışmayı, bu kez ekonominin 10 temel sektörünü inceleyerek, Türkiye’de korona salgınının sektörler üzerindeki etkisini inceleme konusu yaptık. Bu sektörleri, Dayanıklı Tüketim Malları, Tekstil ve Konfeksiyon, Otomotiv, Madencilik, İnşaat, Turizm, Gıda, Perakende, Tarım, Ulaştırma ve Taşımacılık sektörleri olarak belirledik. Elbette bu sektörlerle ilave edilebilecek sektörler vardır. Ancak bu çalışmada,

Türkiye ekonomisinde etkisi yüksek olan ve büyümemizde belirleyici durumda olan sektörler incelenmiş ve korona salgını ile birlikte ortaya çıkan gelişmelerden nasıl etkilendikleri araştırılmaya çalışılmıştır.

Çalışma, en büyük daralma ve kayıpların hizmet sektöründe, özellikle turizm ve ona bağlı faaliyet kollarında (ulaşım, otel, lokanta, eğlence, kültür vb) yaşandığını ve bu faaliyet kollarının 2020 yılını zor geçireceklerini göstermiştir.

Diğer yandan, son 3 yıldır yatırım büyümesi tarafında negatifte olan Türkiye ekonomisi, korona salgını nedeniyle de yatırımlarda daralma yaşamıştır. Özel sektör tarafında durmuş olan yatırımların büyümesinin kamu yatırımları ile başlaması beklenebilir.

Nisan ayı başında Türkiye Ekonomi Politikaları Vakfı (TEPAV)'ın yayınladığı çalışmada, salgınla birlikte küresel düzeyde yaşanan ekonomik sıkıntıların tek tek ülke bazında çözülemeyeceği, küresel düzeyde alınacak önlemlere ihtiyaç olduğu tespiti yapılmıştır. Bu çalışma da ortaya çıkan sonuçlar bizleri de benzer tespitlere götürmektedir. Dünya ekonomilerinde toparlanma olmadan ve seyahatlere yönelik kısıtlamalar kaldırılmadan, büyüme açısından 2019 öncesi dönemlere dönülmesi zor olacaktır. İlk 2 çeyrekte yaşanmış olan hızlı ve büyük oranlı daralmalardan sonra yılın kalanında daha iyi sonuçlar beklenmektedir. Ancak bu beklentilerin, “kriz yaşandı ve bitti, şimdi her şey normale dönüyor” tespitine dönüşmemesi gerektiğini düşünüyoruz.

DAYANIKLI TÜKETİM MALLARI SEKTÖRÜ

Türkiye’de bireysel tüketim harcamalarındaki gelişmelerin en kolay izlenebildiği sektörlerin başında dayanıklı tüketim malları sektörü gelmektedir. Sektör, yüksek katma değeri, güçlü ihracat hacmi, rekabet gücü ve artık çok iyi tanınan markaları ile Türkiye ekonomisinin taşıyıcıları arasında yer almaktadır.

Sektörün temsilci kuruluşu olan Türkiye Beyaz Eşya Sanayicileri Derneği (TÜRKBESED) sektöre ilişkin olarak şöyle bir çerçeve çizmektedir: Elektrikli ev aletleri ve aynı zamanda dayanıklı tüketim malları kapsamına giren Beyaz Eşya Sektörü, sahip olduğu farklı teknolojileri sebebiyle çok geniş bir ürün yelpazesine sahiptir. Buzdolabı, derin dondurucu, çamaşır makinesi, kurutma makinası, bulaşık makinesi ve fırın altı ana ürün kapsamında değerlendirilirken; ocak, süpürge, tost makinası, robot, meyve presi, blender, mikser gibi dayanıklı tüketim malları küçük ev aletleri kapsamına girmekte; klima, şofben, termosifon ve su arıtma cihazı gibi ürünler de elektrikli ev aletleri kategorisinde değerlendirilmektedirler.

Bugün Türk Beyaz Eşya sektörü, 30 milyon adeti aşan üretim kapasitesi ile Avrupa’nın da 1 numaralı üreticisi konumundadır. Üretiminin yüzde 75’i sayısı 150’yi bulan ülkelere ihraç edilmektedir. Beyaz eşya üretim üssü olarak kabul edilen Almanya’yı ve İtalya’yı geride bırakmıştır. Euromonitor verilerine göre, Türkiye dünya üretiminin yarısını gerçekleştiren Çin’in arkasından ikinci konumda bulunmaktadır. Türkiye’yi Brezilya, ABD ve Polonya izlemektedir.

Günümüzde beyaz eşya sektörünün, dayanıklı tüketim malları imalat sanayi olarak, büyümenin itici gücü olan sanayi üretiminin artmasında en çok payı olan sektörlerin başında geldiği görülmektedir.

Beyaz eşya sektörü, üretim yapısı, istihdama verdiği katkı ve ihracattaki etkinliği ile Türkiye’de, imalat sanayinin ve büyümenin lokomotifi olan bir sektördür. Sektör, 60 bin kişiye direkt olmak üzere, toplamda 600 bin kişiye istihdam sağlamaktadır.

Dünyanın en büyük beyaz eşya üreticisi Çin iken, Türkiye hem dünyanın en büyük ikinci beyaz eşya üreticisi hem de Avrupa’nın en büyük üreticisi konumundadır. 2019 sonu itibariyle, dayanıklı tüketim malları pazarının tüm dünyadaki satış büyüklüğünün 550 milyon adeti aştığı, satış hacminin ise 220 milyar doların üzerine çıktığı tahmin edilmektedir.

Beyaz eşya sektörü açısından gelişmiş ülkelerdeki büyüme, artan harcanabilir gelir ile birlikte yenileme ihtiyacı üzerine gerçekleşirken, yaşam standartları görece daha düşük olan gelişmekte olan ülkelere büyüme, ilk kez satın almaya yönelik gerçekleşmektedir.

I.1. Dayanıklı Tüketim Malları Sektörünün Mevcut Durumu ve Korona Salgını Sürecinde Gelişmeler

TÜRKBESD verileri kullanılarak, sektöre ilişkin üretim, dış ticaret ve satış rakamları aşağıda değerlendirilmiştir. Bu verilere göre, sektördeki üretim büyümesi son 3 yılda durmuş, hatta 2019 yılında %2 gerileme yaşanmıştır. Bu gelişme, sektör olarak tüm dünya da yaşananlara paralel olmakla birlikte, ağırlıklı olarak iç piyasada yaşanan talep daralması nedeniyle ortaya çıkmıştır.

Tablo 1 : Dayanıklı Tüketim Malları Üretimi (Adet)

	2015	2016	2017	2018	2019
Buzdolabı	6.833.284	7.035.807	7.410.926	7.213.153	6.446.600
Derin Dondurucu	1.037.973	1.175.604	1.362.584	1.393.087	1.181.873
Çamaşır Makinesi	7.466.366	7.830.640	8.249.291	8.030.335	7.495.900
Bulaşık Makinesi	3.608.652	3.969.792	4.496.400	4.707.608	5.285.303
Fırın	4.365.929	4.693.408	5.260.705	5.171.564	5.275.521
Kurutucu	1.250.929	1.530.930	1.652.197	2.023.011	2.512.367
TOPLAM	24.563.133	26.236.181	28.432.103	28.538.758	28.197.564

Kaynak : www.turkbesd.org

Tüm bunlar sonucunda sanayinin üretim hacmi, Nisan ayında % 52 düşüşle 1.13 milyon adede gerilerken, Ocak-Nisan 2020 dönemi kümülatif üretim % 14 düşüşle 7.62 milyon olarak gerçekleşmiştir. (TÜRKBESD).

Tablo 2 : Dayanıklı Tüketim Malları İthalatı (Adet)

	2015	2016	2017	2018	2019
Buzdolabı	98.323	93.816	186.032	102.958	89.953
Derin Dondurucu	314.574	275.634	377.166	237.175	204.751
Çamaşır Makinesi	291.861	237.930	231.571	119.474	37.799
Bulaşık Makinesi	145.679	140.201	190.168	81.944	6.508
Fırın	61.787	53.404	57.938	31.334	8.555
Kurutucu	29.465	54.788	60.258	53.200	42.775
TOPLAM	941.689	855.773	1.103.133	626.085	390.341

Kaynak : www.turkbesd.org

Yurtiçi talepteki daralma ve kur atışlarının fiyatlara yansımış olması, ithal beyaz eşya ürünlerine olan talebi de büyük oranlarda etkilemiş ve

ithal ürün satışları 2018 yılında % 43, 2019 yılında ise % 37 civarında azalmıştır. İthal ürünlere getirilmiş olan vergilerin de etkisi ile yılın kalanında ithalattaki düşmenin devam etmesi beklenebilir. Bu durum, yurtiçi satışlara bir miktar olumlu yansıyabilecektir.

Tüm dünyada sektörün toplam ihracat hacmi 50 milyar dolar civarındadır. Türkiye'nin ihracatı ise, 2019 yılı itibariyle 3 milyar doların üzerindedir. Yurt içi talep son 3 yıldır daralırken, sektörün ihracat başarısının devam ettiği gözlenmiştir. Ancak, 2019 yılında, ihracatımızda da % 1'lik bir daralma olmuştur.

TÜRKBESD verilerine göre; Nisan ayında ihracat hacmi Covid-19 önlemleri kapsamında seyahat kısıtlamalarına bağlı olarak teslimatlarda yaşanan sorunlar nedeniyle yıllık bazda % 49 düşüşle 847 bin adede gerilerken, Ocak – Nisan dönemi kümülatif ihracat hacmi % 11 düşüş ile 5.76 milyon adete inmiştir.

Tablo 3: Dayanıklı Tüketim Malları İhracatı (Adet)

	2015	2016	2017	2018	2019
Buzdolabı	4.736.172	4.970.895	5.049.836	5.378.140	4.777.024
Derin Dondurucu	849.286	877.763	843.251	886.650	717.872
Çamaşır Makinesi	5.600.506	5.997.406	6.136.475	6.248.615	5.673.874
Bulaşık Makinesi	2.255.847	2.501.892	2.878.943	3.335.317	3.931.054
Fırın	3.459.846	3.745.978	4.178.674	4.319.221	4.411.664
Kurutucu	1.180.833	1.453.574	1.552.522	1.924.620	2.363.550
TOPLAM	18.082.490	19.547.508	20.639.701	22.092.563	21.875.038

Kaynak : www.turkbesd.org

Yurtiçi satışlar 2018 yılında % 17, 2019 yılında ise % 6,5 oranlarında azalmıştır. Bu rakamlar, korona salgınının yol açtığı daraltıcı etkilerden önce ortaya çıkmıştır ve sektörde sıkıntılı bir dönem olduğuna işaret etmektedir. Düşünlerin ertelenmiş olması, yeni taşınmaların azaldığı bir dönemden geçiyor olmamız ve işsizlik riskinin yol açtığı belirsizlik satışları olumsuz etkilemiştir. Nitekim, korona salgını etkisinin de yansımış olduğu 2020 yılı ilk 4 ayı rakamları sıkıntının artarak devam ettiğini göstermektedir.

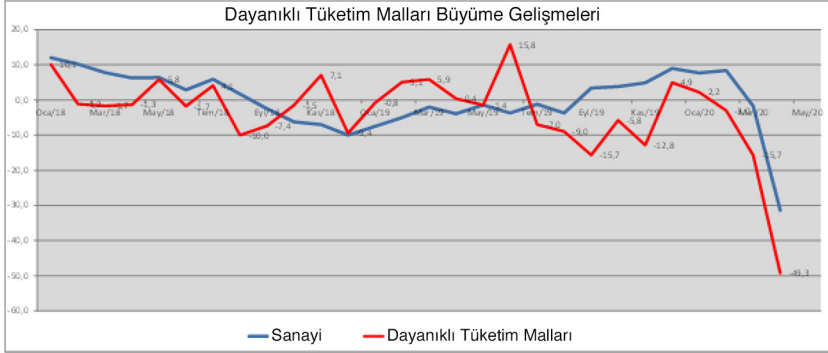
Tablo 4 : Dayanıklı Tüketim Malları Yurt İçi Satış (adet)

	2015	2016	2017	2018	2019
Buzdolabı	1.976.199	2.039.575	2.170.836	1.810.238	1.719.567
Derin Dondurucu	571.160	648.289	936.489	818.218	766.617
Çamaşır Makinesi	2.026.292	2.121.619	2.354.768	1.948.671	1.853.693
Bulaşık Makinesi	1.483.435	1.572.950	1.803.554	1.460.700	1.332.131
Fırın	951.231	994.833	1.122.249	946.768	816.737
Kurutucu	81.734	92.530	145.117	125.598	166.410
TOPLAM	7.090.051	7.469.796	8.533.013	7.110.193	6.655.155

Kaynak : www.turkbesd.org

Büyüme rakamlarının 2019 son çeyreğinde nispeten yüksek seviyelere ulaşması, iç talebin desteklendiği politikalar ile mümkün olmuştu. Bu durum, dayanıklı tüketim malları talebini de olumlu etkilemişti. 2020 yılına da bu politikalar ve kredi destekli talep büyümeleri ile girilmişti. Bu nedenle, 2020 yılı ilk çeyreğinde korona salgınının imalat sanayi üzerindeki etkisi sınırlı olmuştur. Ancak, salgının etkilerinin görünmeye başladığı Mart ayı ile birlikte büyük oranlı üretim düşmeleri gözlenmeye başlanmıştır. Dayanıklı tüketim malları sektöründe üretim daralması, Şubat ayında -%3, Mart ayında dramatik bir seviyede ve -%15,7

olarak gerçekleşmiştir. Krizin etkilerinin belirginleştiği Nisan ayında ise daralma -% 49,3 oranında gerçekleşmiştir.

Grafik 1 : Dayanıklı Tüketim Malları Üretim Gelişmeleri

Kaynak : TÜİK

İlk 5 ayın gelişmeleri ile birlikte değerlendirildiğinde, 2020 yılı içinde korona salgınının olumsuz etkileri nedeniyle yurtiçi beyaz eşya satışlarında %10 daralma, ihracat hacminde ise %15 dolaylarında bir düşüş olabileceği öngörülmektedir.

Giderek teknoloji yoğun bir üretim alanına dönüşen sektörde, büyümenin finansmanı için kullanılan kredi miktarlarının da arttığı gözlenmektedir. 2018 ve 2019 yıllarında kredi kullanımı artan sektörün, 2020 yılında aynı avantajı sürdürmesi zor olabilecektir.

Diğer yandan, sektörde satış büyümesinin de tüketici kredilerindeki büyümeye çok duyarlı olduğu gözlenmektedir. Korona sonrası, mali piyasalarda ortaya çıkan daralmaların da satışları olumsuz etkilemesi beklenebilir. Ancak, Haziran ayı başında açıklanan ve tüketimi artırmayı hedefleyen yeni ekonomik paket içindeki tüketicilere kredi kullanma kolaylığı sağlayan koşulların, satışları artırması da beklenebilir.

Diğer yandan, konut piyasasında yaşanan daralmanın da beyaz eşya sektörünü olumsuz etkileyebileceği sektör yetkilileri tarafından ifade edilmektedir.

Beyaz eşya üretiminde ana maliyet kalemleri ARGE, hammadde, enerji, işçilik, garanti ve nakliye ve giderleridir. Öte yandan, beyaz eşya üretiminde temel maliyet kalemi hammadde olup, sektörün en önemli hammadde girdileri saç ve plastiktir. Her iki ürünün üretiminde kullanılan girdilerde ithalata bağımlılığın yüksek olması sektör için kur riski oluştururken, hammadde fiyatlarındaki yükseliş eğilimi firmaların kâr marjlarını olumsuz yönde etkilemektedir.

I.2. Sonuç

Dayanıklı tüketim malları sektörü, gelir azalmasından en fazla etkilenen sektörlerin başında gelmektedir. Sektör, talepteki daralmanın yanı sıra, üretim daralması ile de karşılaşmıştır. Tedarik zincirlerinin bozulması, ihracatı olumsuz etkilemiştir. Kur artışı ve tedarik problemleri, maliyet artışlarına da yol açmıştır.

TÜRKBESD Başkanı, Can Dinçer'in, sektörün son durumuna ilişkin değerlendirmeleri şöyledir: "Covid-19 krizi en büyük ihracat pazarımız Avrupa'yı dramatik bir şekilde etkiledi. Diğer pazarlarda da etkileri görülüyor. Ülkemizin lokomotif sektörlerinden olan beyaz eşya sektörü için devletimizin sağlayacağı bazı vergi düzenlemeleri ve uygulamalar, istihdamın korunması ve ekonomiye güçlü katkımızın sürmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Beyaz eşya sektörünün ihracat performansının gözetilmesi açısından sektörün kritik girdilerinde gümrük birliğine tabi olmayan ürünler için gümrük vergilerinin ve sair girdilerde İGV'nin sıfırlanması sektörümüz açısından büyük önem arz etmektedir. "Kısa çalışma ödeneğinden" faydalanmaya yönelik kolaylaştırıcı

ek önlemler istihdamı korumak açısından destekleyici olacaktır. Ayrıca şirketlerin maliyetleri içerisinde büyük yer tutan ve sabit nitelikli olan personel giderlerinin azaltılması yönünde sağlanacak diğer teşvikler de rahatlatıcı olacaktır. Geçtiğimiz yıllarda olumlu etkilerini gördüğümüz ÖTV sıfırlanmasının beyaz eşya ile birlikte küçük ev aletleri ve televizyon ürün grubuna genişletilerek uygulanmasının müşteri alım gücünü destekleyeceğine ve iç pazarın canlanmasına yardımcı olacağına inanıyoruz”.

İlave olarak Can Dinçer, “Pandemi krizi diğer sektörlerde olduğu gibi beyaz eşya sektörünün de gelecek dönemde dijitalleşme, yapay zekâ, otomasyon ve bulut tabanlı teknolojilere daha fazla yatırım yapma ihtiyacını ortaya koydu. Sektörümüz bu alanlarda Ar-Ge teşviklerine ihtiyaç duymaktadır” diyor.

Sektörün bir özelliği de bayilik sistemi üzerinden büyümesidir. Bayilik sistemi, sektörün en önemli avantajları arasında yer almaktadır. Beyaz eşya sektörünün 15 binden fazla bayiye kapsayan çok büyük bir ekosistemi bulunmaktadır. Bu yapının sağlıklı yürüyebilmesi ve yaşayabilmesi için, KOSGEB kredisi gibi faizsiz ya da düşük faizli kredi olanakları sağlanarak sektöre giriş maliyetlerinin azaltılması, AVM kiralarına getirilecek düzenlemeler ve enerji maliyetlerinin azaltılması gibi desteklere ihtiyaç duyulduğu ifade edilmektedir.

Dünya tedarik sistemlerindeki bozulmanın etkilediği önemli sektörlerden biri de dayanıklı tüketim malları sektörüdür. Beyaz eşyanın ham maddesi olan yassı çelik, üretim maliyetlerinde önemli bir paya sahiptir ve korumacı ithalat vergileri maliyetlerin daha da artmasına yol açmaktadır. TÜRKBEDS, bu alanda düzenlemelere ihtiyaç olduğunu belirtmektedir.

TEKSTİL VE KONFEKSİYON SEKTÖRÜ

T

ekstil sektörü, Cumhuriyetin ilk yıllarından bu yana, ülkemizin geleneksel olarak en önemli imalat sanayi kollarından biri olmuştur. Sektör, üretim, istihdam ve dış ticaret içindeki payı nedeniyle Türkiye ekonomisindeki önemini korumakta ve pekiştirmektedir.

Uludağ Tekstil İhracatçıları Birliği (UTİB) açıklamalarına göre, Türkiye tekstil sektörü, dünya tekstil ihracatında 7. sırada yer almaktadır. Türkiye, Avrupa'nın 3. büyük konfeksiyon tedarikçisidir. Tekstil ve hazır giyim sektörü birlikte 1 milyon üzerinde istihdam yaratmaktadır.

Korona virüs salgını, tekstil sektörünü sadece **Türkiye**'de değil dünyada da olumsuz etkilemiştir. Tekstil sektörü için dünya geneline yönelik olarak yapılan tahminlerde, 2020 yılında ciroların bir önceki yıla göre % 25 üzerinde azalmasının beklendiği ifade edilmektedir.

Ülkemizdeki ilk 5 aylık gelişmeler de küçülmeye işaret etmektedir. Kapasite kullanım oranı verilerine göre, tekstil sektörü % 50'nin altında bir kapasite ile çalışmaktadır. Hem üretimde hem de yurtiçi ve yurtdışı satışlarda gerilemelerin olduğu bu dönemde KKO'ları da radikal biçimde düşmüştür. Ancak, sektörde stok bazlı üretim yapıldığına ilişkin veriler de gözlenmektedir.

Diğer yandan, yüksek tecrübe ile faaliyetini sürdüren sektör, finansal sorunların aşılması halinde, korona krizi sonrası yaşanacak olumlu gelişmelere en hazır sektörlerden biri olarak değerlendirilmektedir.

II.1. Tekstil ve Konfeksiyon Sektörünün Mevcut Durumu ve Koro- na Salgını Sürecinde Gelişmeler

Tekstil ve konfeksiyon sektörü, Türkiye ekonomisinin taşıyıcı sektörlerinden biri olarak varlığını sürdürmüş ve en fazla döviz kazandıran sektörlerin ilk sıralarında yer almıştır. Ancak dış ticaret verileri, sektörün son yıllarda büyümekte zorlandığına da işaret etmektedir.

Tablo 5 : Türkiye Tekstil ve Hammaddeleri Dış Ticareti

Yıllar	İhracat(mil \$)	% Değişim	İthalat (mil. \$)	% Değişim
2012	7.749		8.674	
2013	8.371	8,0%	9.302	7,2%
2014	8.536	2,0%	9.713	4,4%
2015	7.591	-11,1%	8.270	-14,9%
2016	7.566	-0,3%	8.170	-1,2%
2017	7.848	3,7%	9.509	16,4%
2018	8.255	5,2%	8.569	-9,9%
2019	7.843	-5,0%	8.795	2,6%

Kaynak : İHKİB

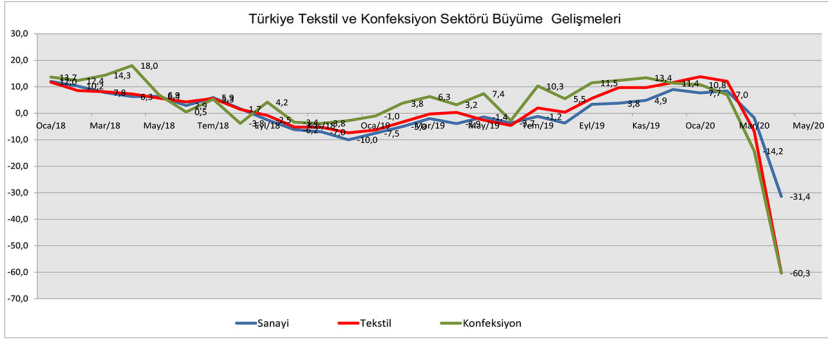
2019 yılında tekstil sektörü ihracatı % 5 daralma göstermiştir. Aynı yıl, hazır giyim ve konfeksiyon sektörü büyümesini sürdürmüş ve ihracat % 4,8 artış göstermiştir. Ancak, bu gelişme, sektörün reel olarak büyümediğini ve rekabette zorlandığını göstermektedir. Daha önce, 2014 yılında 18 milyar dolar ihracat seviyesini geçmiş olan sektör, 2019 yılında yine 18 milyar dolar civarında bir ihracat yapabilmektedir.

Tablo 6 : Türkiye Hazır giyim ve Konfeksiyon Dış Ticareti

Yıllar	İhracat(mil \$)	% Değişim	İthalat (mil. \$)	% Değişim
2012	15.753		2.502	
2013	17.159	8,9%	2.971	18,7%
2014	18.485	7,7%	3.062	3,1%
2015	16.756	-9,4%	2.847	-7,0%
2016	16.729	-0,2%	2.691	-5,5%
2017	16.805	0,5%	2.263	-15,9%
2018	17.357	3,3%	1.853	-18,1%
2019	18.196	4,8%	1.713	-7,6%

Kaynak : İHKİB

Sektördeki gelişmeleri değerlendirmek açısından, TUIK tarafından yayınlanan sektörel büyüme rakamlarını incelediğimizde, korona salgını sonrasında hem tekstil hem de konfeksiyon sektörlerinde üretim daralmaları olduğu gözlenmektedir. Daralma Mart ayı itibariyle tekstil sektöründe % 7,1 ve konfeksiyon sektöründe ise % 16,5 olarak gerçekleşmiştir. Nisan ayı daralması çok daha dramatik olarak gerçekleşmiş ve her iki sektörde de üretim daralması % 60,3 seviyesinde olmuştur.

Grafik 2 : Türkiye Tekstil ve Konfeksiyon Sektörü Büyüme Gelişmeleri

Kaynak : TÜİK

Sektördeki küçülmeyi teyit eden bir başka veri olan Merkez Bankası kapasite kullanım oranları rakamlarına göre, tekstil sektörünün Nisan ayındaki kapasite kullanım oranı % 44,3 olarak açıklanmıştır. Kapasite kullanım oranı verileri, Ocak ayında % 79, Şubat ayında % 79,3 ve Mart ayında % 78,1 olarak saptanmıştır.

Salgının ilk haftalarında bazı bölgeler bu süreçten tam olarak etkilenirken, ilerleyen süreçte sipariş ve cirolardaki olumsuz tablonun tüm pazarları kapsadığı görülmüştür.

Türkiye İhracatçıları Meclisi tarafından açıklanan verilere göre, 2020 yılının Ocak-Mart ilk üç aylık döneminde Türkiye'nin hazır giyim ve konfeksiyon ihracatı 2019 yılının aynı dönemine göre %6,1 düşüş ile 4,2 milyar dolar olmuştur. Mart ayındaki azalma % 27,5 seviyesinde gerçekleşmiştir. Avrupa pazarındaki daralmanın yıl boyunca sürebileceği tahmin edilmektedir. En büyük ve önemli pazar olması nedeniyle, Avrupa pazarı toparlanmadan Türkiye'de hazır giyim sektörünün toparlanması zor olacaktır.

İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçı Birlikleri (İTKİB) verilerine göre; Türkiye'nin toplam tekstil ve hammaddeleri sektörü ihracatı, 2020 yılının Nisan ayında % 51,7 oranında düşüş ile 414 milyon dolar değerinde gerçekleşmiştir. 2020 yılı Ocak-Nisan dönemi toplam tekstil ve hammaddeleri ihracatı ise % 16,1 oranında düşüş ile 2,8 milyar dolar değerinde kaydedilmiştir. (Ocak- Nisan 2020 döneminde Türkiye'nin hazır giyim ve konfeksiyon ihracatı 2019 yılının aynı dönemine göre % 20,1 oranında düşüş ile 4,8 milyar dolar olmuştur.)

Tablo 7 : Türkiye Tekstil Sektörü İhracatı (1000 Dolar)

	2019 Nisan	2020 Nisan	% Değişim	2019 Ocak-Nisan	2020 Ocak-Nisan	% Değişim
İlk 10 Ülke Toplamı	393.890	191.884	-51,30%	1.558.691	1.289.789	-17,30%
Diğer Ülkeler ve Serbest Bölgeler	463.040	221.879	-52,10%	1.805.178	1.532.373	-15,10%
Toplam İhracat	856.930	413.763	-51,70%	3.363.869	2.822.162	-16,10%
AB (28) Toplamı	433.365	206.408	-52,40%	1.736.434	1.373.305	-20,90%

Kaynak : İTKİB

2020 yılı Nisan ayında en fazla tekstil ve hammaddeleri ihracatı AB (28) ülkelerine yapılmış ve AB (28) ülkelerine yapılan ihracat, 2019 yılı Nisan ayına göre % 52,4 oranında gerilemeyle 206 milyon dolar değerinde gerçekleşmiştir. AB (28) ülkelerine 2020 yılı Ocak-Nisan dönemi ihracatı ise, bir önceki yıla göre % 20,9 oranında gerileyerek yaklaşık 1,4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

2020 Ocak-Nisan döneminde ülke grupları içerisinde ihracatımızda en fazla gerileme % 20,9 oranında gerilemeyle AB ülkeleri, % 16,2 oranında gerilemeyle Afrika ülkeleri, % 14,4 oranında gerileme ile Ortadoğu ülkeleri olmuştur.

Dış ticaret verilerine göre, Konfeksiyon sektöründeki daralma çok daha belirgin hale gelmiştir. Korona salgını etkilerinin net olarak ortaya çıkmaya başladığı Mart ayından sonra konfeksiyon ihracatı % 50'nin üzerinde küçülmüştür.

Türkiye hazır giyim ve konfeksiyon ihracatında en büyük paya sahip olan Avrupa Birliği ülkelerinin 137,1 milyar dolarlık hazır giyim ve konfeksiyon ithalatında Çin, Bangladeş, Türkiye, Hindistan ve Pakistan önde gelen ülkelerdir.

II.2. Sonuç

Tekstil ve konfeksiyon sektörü, Türkiye'nin Cumhuriyet döneminden beri ekonomik gelişmesinde ve büyümesinde önemli rol almış, net katma değer oluşturmuş ve istihdam katkısı yaratmış faaliyet konularının başında yer almaktadır. Uzun yıllar ihracat şampiyonu olmuştur. Sektör, uzmanlık ve tecrübenin yanı sıra, lojistik imkanlardan ve lokasyona bağlı özelliklerden etkilenmektedir.

Son yıllarda rekabet gücünü korumak açısından sıkıntı çeken sektör, bu alanda özellikle uzak doğunun rekabeti ile karşılaşmıştır. Çin, Hindistan, Bangladeş, Pakistan gibi ülkeler hem tekstil hem de konfeksiyon alanında Türkiye'nin rakibi olarak ortaya çıkmış ve büyümesini yavaşlatmışlardır.

Bu çerçevede, korona salgınına bağlı olarak tedarik zincirlerinin ve süreçlerinin yeniden değerlendirileceğine ilişkin görüşler, sonuçta Türkiye'nin faydalanabileceği gelişmeler olabileceğini yorumlamışlardır. Özellikle Avrupa pazarının tedarikçi ülke olarak yeniden Türkiye'yi ağırlıklı olarak kullanabileceği tahminleri yapılmıştır. Bu gelişmelerin olup olamayacağını değerlendirmek için henüz erken görünmektedir.

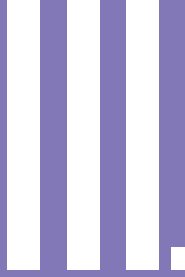
Ancak, şu ortaya çıkmıştır ki, korona salgını döneminde insanların tekstil ve konfeksiyon taleplerinde azalmalar meydana gelmiştir.

İnsanların evde kalmalarının istenmesi, tekstil ve konfeksiyon sektörünü, talebin azalması şeklinde etkilemiştir. Bu nedenle, hem yurt içine hem de yurt dışına satışlar düşmüştür. Diğer yandan, fabrikaların bu süreçte kapalı kalması da sektörün daralma sebepleri arasındadır.

Mayıs ayı ortasından itibaren normalleşme sürecinin başlamış olması sektörü olumlu etkilemeye başlamıştır. Ancak, normalleşme gerçekleşse bile, tekstil sektörünün 2020 öncesi günlerine dönmesinin zor olacağı tahminleri yapılmaktadır.

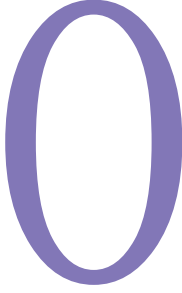
İnsanların tüketim alışkanlıklarında değişme olacağı ve tüketimde göreceli azalmalar yaşanabileceği öngörülmektedir. Bu nedenlerle, tekstil ve konfeksiyon sektörü 2020 yılında eski üretim ve satış seviyelerini göremeyebilir. Ancak, tedarikçi ülke olarak Türkiye'nin nasıl etkilenebileceğine ilişkin değerlendirmeler henüz açık nitelik kazanmamıştır. Beklendiği gibi, lokasyonu ve kalite özellikleri nedeniyle Türkiye'nin öne çıkması halinde bu durum, korona salgınının tekstil sektörüne olumlu katkısı olarak ortaya çıkmış olacaktır.

OTOMOTİV SEKTÖRÜ

otomotiv sektörü, üretimde bulunduğu ekonomiye yüksek katma değer sağlayan, teknolojik gelişmeleri hızlandıran, ihracat kanalıyla döviz geliri kazandıran, müşterisi olduğu birçok sektörün gelişimine katkıda bulunan, tedarik sağladığı inşaat ve turizm gibi imalat sanayiini destekleyen sektörlerle savunma, ulaştırma ve altyapı gibi stratejik alanları geliştiren, lokomotif niteliğinde sektörler arasında yer almaktadır.

Türkiye ekonomisinin itekleyici güçlerinden birini oluşturan, son 15 yıldır sürekli olarak ihracat şampiyonu olan otomotiv sektörü, bütün dünyada olduğu gibi korona salgınından en fazla etkilenen sektörlerin başında yer almıştır. Bu durum, hem üretimin durdurulmasından hem de talebin kesilmesinden kaynaklanmıştır. Özellikle, ihracatın durmaya yaklaşmış olması bu sonucun ortaya çıkmasında belirleyici olmuştur.

Sektörün üretim kapasitesi 2 milyon adetın üzerine çıkmış durumdadır. Otomotiv Sanayi Derneği (OSD) verilerine göre, sektörde yaklaşık 40.000 i işçi olmak üzere 50.000 kişinin üzerinde istihdam sağlanmaktadır.

Sektörün dünya satışlarında, 2020 yılında yaklaşık % 15 daralma olabileceği tahmin edilmektedir. (OSD)

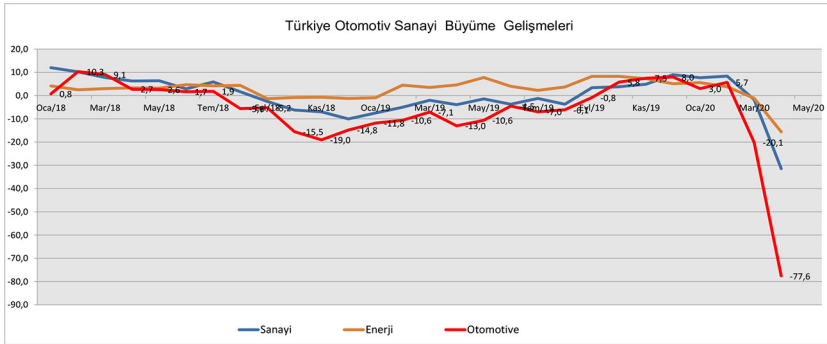
III.1. Otomotiv Sektörünün Mevcut Durumu ve Korona Salgını Sürecinde Gelişmeler

Otomotiv sektörü, üretim ve ihracat gücü ile tüm dünya ekonomisini

etkileyen bir sektör olmuştur. Bu özelliği nedeniyle, bu sektördeki gelişmeler, ekonomilerin diğer sektörlerini de etkileyebilmektedir.

Korona salgını ile birlikte, önlem almakta başı çeken sektörlerden birisi olmuştur. Üretim durdurulmuş ve fabrikalar kapatılmıştır. Korona salgınının gelişmelerine bağlı olarak, Mayıs ayı ortaları ile birlikte Avrupalı üreticiler yeniden faaliyete geçmeye başlamışlardır. Bu gelişmeye bağlı olarak, Türkiye'deki otomotiv üreticileri ve yan sanayi şirketleri de çalışmalarına yeniden başlamışlardır.

Sektördeki daralma, aşağıda verilmiş olan grafikte izlenebilmektedir. 2018 yılında başlamış olan daralmadan, 2019 yılı son çeyreği itibariyle çıkmaya başlayan sektör, henüz kriz koşullarını tam atlatamadan 2020 yılı başı itibariyle korona kaynaklı krize yakalanmıştır. İlk iki ayda, zayıf ta olsa, pozitif büyüme gösteren sektör, korona salgını etkisinin belirgin hale geldiği Mart ayı itibariyle % 20,1 oranında daralmıştır. Sektör, fabrikaların kapatılma kararının alındığı Nisan ayında ise % 77,6 gibi bir oranda daralma göstermiştir.

Grafik 3 : Türkiye Otomotiv Sanayi Büyüme Gelişmeleri

Kaynak : TÜİK

Mayıs sonuçlarını da içeren Otomotiv Distribütörleri Derneği (ODD) verilerine göre, Türkiye otomotiv sektörü toplam pazarı, 2020 yılı Ocak-Nisan döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre %20,1 artarak 183,095 adet olmuştur. Elimizde Nisan ayı sonuçları bulunan üretim rakamlarını incelediğimizde ise üretimin % 28,0 azalarak 352.309 adet ve ihracatın ise % 32,6 azalarak 286.963 adet olduğu görülmektedir. İhracat değeri ise % 26,5 oranında azalarak 7 milyar 751 milyon dolar seviyesine ulaşmıştır.

Türkiye otomotiv sektörü toplam pazarı, 2020 yılı Mayıs ayında bir önceki yılın aynı ayına göre % 2,4 azalarak 32.235 adet olmuştur. Yayımlanmış olan Nisan ayı üretimi, % 91,3 azalarak 11.164 adet ve ihracat % 90,0 azalarak 10.613 adet olmuştur. İhracat değeri ise % 76,9 oranında azalarak 614 milyon dolar seviyesine gerilemiştir.

Tablo 8 : Türkiye Otomotiv Sektörü Satış Gelişmeleri

		Nisan		Ocak-Nisan		Son 12 Ay	
		2019	2020	2019	2020	2019	2020
Satış	Adet	31.944	27.221	123.011	155.873	525.782	524.809
Üretim	Adet	127.913	11.164	489.429	352.309	1.475.974	1.324.124
İthalat	Adet	17.659	18.652	68.033	93.237	318.041	302.273
İhracat	Adet	106.007	10.613	426.029	286.963	1.283.255	1.113.520
İhracat	mil. USD	2.660	615	10.549	7.752	31.435	28.433

Kaynak : ODD

2017 yılında 1.750.000 adet üretim ile rekor kıran sektör, 2019 yılına gelindiğinde 1.475.974 adet üretim gerçekleştirmiştir. Sektör, son 3 yıldır küçülme trendi içerisinde.

Satışlar üzerinde etkili olan kredilerin gelişimine baktığımızda, 2020 yılı Nisan ayı itibariyle taşıt kredilerinin büyüklüğünün 40 milyar TL civarına geldiği ve geçen yıla göre küçük oranlı bir azalma gösterdiği anlaşılmaktadır.

Otomotiv yan sanayinin en büyük ihracat pazarı olan Avrupa bölgesi de Ocak-Nisan döneminde % 26 daralma göstermiştir.

Yılın ilk yarısında krizin etkilerini özellikle üretim tarafında yaşamış olan sektörün, Haziran ayı sonrasında, ertelenmiş talebin de devreye girmesi ile nispeten hızlı biçimde toparlanması mümkün görünmektedir.

III.2. Sonuç

Otomotiv sektörü diğer sektörlerle olan güçlü ileri ve geri bağlantılarıyla ekonomik büyüme üzerinde yüksek çarpan etkisine ve katma değere sahiptir.

Sektör, demir-çelik, petro-kimya, plastik, cam, tekstil ve elektronik gibi sektörlerin üretmiş olduğu mamullerin alıcısı konumunda olmakla birlikte, tarım, turizm, inşaat, altyapı, ulaştırma ve savunma gibi sektörlerin ihtiyaç duyduğu motorlu kara taşıtlarını tedarik etmektedir.

Otomotiv sektörü aynı zamanda kendi bünyesi dışında hammadde ve yan sanayii ile nihai ürünlerin tüketiciye ulaşmasını sağlayan pazarlama, bayi, satış sonrası servis, akaryakıt, finans ve sigortacılık sektörleriyle de yakından bağlı haldedir.

Çok sayıda sektörle yüksek seviyede bağlantısı olan otomotiv sektörü, sektörde oluşan bir sorunun diğer sektörlerle hızlı bir şekilde yansıtılması nedeniyle stratejik öneme sahiptir.

Otomotiv, korona salgını ile ortaya çıkan krizden en fazla etkilenen sektörlerden biri olmuştur. Mart ve Nisan aylarında üretim neredeyse durmuş, satışlar ise eldeki stokların katkısı ile azalarak da olsa sürebilmiştir.

Otomotiv satışları, kredi gelişmelerinden etkilenmektedir. 2019 son çeyrek ve 2020 ilk iki ayında yaşanan satış artışlarında kredilerin etkisi olduğu görülmektedir. Sektörün bu özelliği, ekonomi yönetimi tarafından satışları teşvik etmek için kullanılmak üzere yeniden teşvik edilmektedir. Açıklanan yeni kredi paketleri ile otomotiv satışlarının da artırılmasının hedeflendiği anlaşılmaktadır.

Ancak, otomotiv satışlarında temel belirleyici unsurun gelir artışı olduğu unutulmamalıdır. Gelirler genel seviyesinde yaşanan düşmenin, otomotiv satışlarını da etkileyeceği açıktır.

Otomotiv talebi, gecikmeli olarak karşılanabilecek taleplerden birisidir. Bu özelliği ile Haziran sonrasında ortaya çıkacak normalleşmeye bağlı olarak otomotiv satışlarının artması beklenmektedir. Ancak, bu beklentilere rağmen 2020 yılının tamamında otomotiv satışlarında ve üretiminde bir önceki yıla göre küçük oranlı bir düşme olması beklenmektedir.

IV.

MADENCİLİK
SEKTÖRÜ

Coğrafyalarında parasal değere dönüşebilen madenlere sahip olan ülkeler, ekonomik olarak hemen başlangıçta bir avantajı da yakalamış oluyorlar. Ancak madenlerin varlığı kalkınma için yeterli olmamaktadır. Bu avantajı tamamlayacak olan unsurlar, bu madenleri işleyecek sanayiye, teknolojiye, alt yapıya ve hukuka sahip olmalarıdır. Ardından pazarlara erişim olanakları gelmektedir. Madencilik sektörü pek çok sektöre girdi ürettiği için dünyada ekonomik faaliyetlerindeki büyümeye veya daralmaya bağlı olarak, arz ve talebi büyümekte veya küçülmektedir. Dolayısıyla bütün dünyada ekonomide daralmaya neden olan Korona salgını, madencilik sektörünü de önemli oranda olumsuz etkilemiştir.

Dünya madencilik sektörleri gelişmiş olan ABD, Kanada, Avusturalya ve Güney Afrika gibi ülkelerin madencilikte büyük olan firmaları, Şubat, Mart ve Nisan ayları içerisinde madencilik operasyonlarını kısacaklarını ve geleceğe ilişkin zorunlu olmayan yatırımlarını askıya alacaklarını ve üretimde ciddi manada yavaşlamaya gideceklerini açıkladılar. Aslında ekonominin durgunluğa girdiği dönemlerde, kamunun da ilk kemer sıkıldığı alanlardan biri maden arama faaliyetlerinin askıya alınması olmaktadır.

Günümüzde gelişmiş ülkelerde maden sektörünün; GSMH'deki payı ABD'de % 4,5, Almanya'da % 4, Kanada'da % 7,5, Avustralya'da % 8,7, Rusya'da % 14, Çin'de % 13, Hindistan'da % 15'dir. Türkiye'de ise sadece %1'dir.

Oysa bugün Dünyada ticareti yapılan 90 çeşit madenden 77'sinin Türkiye'de bulunduğu saptanmıştır. Türkiye'de 60 civarında farklı maden ve mineralin üretimi yapılmaktadır. Dünya metal maden rezervlerinin % 0.4'ü, endüstriyel ham madde rezervlerinin % 2.5'i, kömür rezervlerinin % 1.0'i ve jeotermal potansiyelinin % 0.8'i Türkiye'de bulunmaktadır. Üstelik bu rakamlara altın üretimi, soda külü üretimi, bor türevi üretimi madencilğe dâhil edilmemiştir. Bunlarla birlikte seramik, cam, kireç, çimento vb entegre üretimler de dahil edildiğinde, madencilik sektörünün Türkiye'de GSMH üretimindeki payı % 3- 4'lere çıkmaktadır.

IV.1 Madencilik Sektörünün Mevcut Durumu, Korona Salgını Sürecinde Gelişmeler

Sanayi Üretim Endeksi, Nisan 2020 verilerine göre, Sanayi üretimi aylık % 30,4 yıllık % 31,4 azalmıştır. Sanayinin alt sektörleri incelendiğinde, 2020 yılı Nisan ayında madencilik ve taş ocakçılığı sektörü endeksi bir önceki aya göre % 13 oranında, bir önceki yıla göre ise % 14,5 oranında küçülmüştür.

Sanayi üretimi aylık bazda % 30,4 azalmıştır. Sanayinin alt sektörleri incelendiğinde, 2020 yılı Nisan ayında madencilik ve taş ocakçılığı sektörü endeksi bir önceki aya göre % 13,0, imalat sanayi sektörü endeksi % 32,5 ve elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtım sektörü endeksi % 12,4 oranlarında azalmıştır.

Korona salgınının sanayi üretimini vuran yıkıcı etkisi, Mart ayında başlamış, Nisan ayında iyice kendini göstermiştir. Alt sektör olarak Madencilik ve Taş Ocağı Sektörü Nisan ayında bir önceki aya göre, % 13,0 küçülürken, bir önceki yılın aynı ayına göre % 14,5 küçülmüştür.

Öte yandan dünyada en büyük hammadde tüketicisi olan Çin'in Korona salgını nedeniyle kapılarını bir süre dış dünyaya kapatması, bu alandaki tedarik zincirinin kopmasına ve küresel düzeyde başta madencilik olmak üzere birçok sektörü olumsuz etkilenmesine sebep olmuştur. Bu nedenle altın hariç madencilik ürünleri olan bakır, krom, kurşun, çinko, nikel gibi emtiaların fiyatlarında ciddi düşüşler meydana gelmiştir. Türkiye'de mermer ve doğal taş sektörü ciddi olumsuz etkilenmiştir. Salgın nedeniyle küresel fiyatlar son dört yılın en düşük düzeyini görmüştür. Yılbaşından bu yana bakır % 22, alüminyum % 14, çinko % 20 ve nikel % 20'nin üzerinde değer kaybetti.

Sektörde faaliyet gösteren yatırımcılara göre; olumsuz gidişatın salgından ve ekonomik daralmadan bağımsız başkaca önemli nedenleri de bulunmaktadır. Bunların başında ruhsat ve izin süreçlerindeki belirsizlikler, azalan ruhsat güvencesi, yönetici ve işverenlere verilen ağır maddi para ve hapis cezaları; geriye dönük mali yükümlülük uygulamaları gelmektedir. İkinci sırada artan üretim maliyetleri, yüksek orman izin bedelleri, ruhsat bedelleri, devlet hakkı bedelleri; üçüncü sırada uluslararası ve iç piyasadaki daralmalar olduğu tespit edilmiştir.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın bu alandaki faaliyetleri ve sorumluluğu; kapsayıcı, adil, etkin ve sektörü düzenleyen, denetleyen ve gözetken konumda olmalıdır. MTA Genel Müdürlüğü'nün bu alandaki etkinliği de sektörün önünü açan, ekonomiye katkı verecek biçimde planlanmalıdır.

Madencilikle ilgili istatistiklere bakıldığında, 2010 yılında 9.461 olan ruhsat müracaat sayısının 2018 yılında 1.708, 2019 yılının ilk altı ayında ise 608 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Genel ruhsat sayısı bakımından ise 2010 yılında 43.166 olan toplam arama ve işletme ruhsat sayısı şu anda 16.435 de kalmıştır. Rakamlar arama ve işletme ruhsat

sayılarının düştüğünü, çok sayıda özel ve tüzel kişinin ruhsatlarını terk ederek sektörden çekildiğini, sektöre ilginin azaldığını göstermektedir. Önlem alınmadığı sürece yeni şirket ve kişilerin sektöre yatırım yapması, sektörün büyümesi mümkün olmayacaktır.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nca yapılan açıklamada, madencilik sektörünün sahip olduğu yüksek katma değer ve istihdam kapasitesiyle üreten ve üreterek büyüyen Türkiye'nin lokomotif sektörlerden biri olduğu belirtilerek, korona virüs salgını süresince yerli üretimin desteklenmesi ve istihdamın korunması amacıyla madencilik sektörüne yönelik özel tedbirler alınacağı ifade edilmiştir. Madencilik sektörünün enerji, imalat ve inşaat sektörleri başta olmak üzere pek çok sektöre ham madde tedarik eden stratejik bir sektör olduğu kaydedilen açıklamada, korona virüs salgını süresince madencilik sektörünün korunması ve desteklenmesinin diğer sektörlerdeki üretimin devamı adına da önemli bir rol üstlendiğine işaret edilmiştir.

Bu kapsamda madencilik sektörüne yönelik alınan başlıca tedbirler şunlardır:

1. Madencilerin Nisan ayı sonuna kadar vermeleri gereken inceleme raporu, arama projesi, faaliyet raporu, işletme projesi gibi beyanları ertelenerek 30 Eylül 2020 tarihine kadar uzatıldı.
2. Mali yükümlülüklerden devlet hakkı ve ruhsat bedellerinin ödeme süreleri 28 Aralık 2020 tarihine kadar ertelendi.
3. 24 Ocak 2020 tarihinde Elazığ ve Malatya illerinde meydana gelen depremlerden dolayı bu iller kapsamında doğrudan etkilenen maden ruhsat sahipleri ve rödovansçıların da vermeleri gereken rapor, proje gibi beyanları da 30 Eylül 2020 tarihine kadar uzatıldı. Ayrıca yapma-

ları gereken devlet hakkı ve ruhsat bedeli ödemeleri de 28 Aralık 2020 tarihine kadar uzatıldı.

Ayrıca, maden işçilerine yönelik iyileştirme çalışmalarına devam edildiği, bu amaçla “Yer altı kömür işletmelerinde meydana gelen maliyet artışlarının karşılanması ve istihdamın desteklenmesi amacıyla işçi maliyetlerine uygulanacak desteğe ilişkin bir tebliğin yürürlüğe sokulduğu açıklanmıştır.

IV.2. Sonuç

Madencilik, enerji, imalat ve inşaat sektörleri başta olmak üzere pek çok sektöre ham madde tedarik eden stratejik bir sektördür. Korona salgını süresince madencilik sektörünün korunması ve desteklenmesi diğer sektörlerdeki üretimin devamı için de önemlidir.

Öte yandan madencilik sektöründe ancak uzun vadede sonuç alınabilmekte ve başlangıçta önemli bir sermaye yatırımı gerektirmektedir. Bu nedenle bu alanı düzenleyen mevzuatın belirsizlik ve keyfiyet içermemesi, yatırımcının önünü görebilmesi gerekir. Mevcut 3213 Sayılı Maden Kanunu’nun birçok alanda yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır. Uzun bürokratik süreçlerin ve belirsizliklerin giderilmesi, güvenceli hukuki bir çerçevenin tesisi, haksız rekabetin önlenmesi, sektörde karlılığa imkân veren bir yapının oluşması, sektöre bir düzen ve canlılık kazandıracığı kuşkusuzdur. Öyle görünüyor ki, Maden Kanunu’nun ve ilgili mevzuatının, bütün ilgili taraflar, kamu, özel sektör ve STK’larla birlikte yeniden ele alınması, düzenlenmesi birçok şikâyeti ortadan kaldıracaktır.

Madencilik sektörünün stratejik bir sektör olduğu dikkate alınarak mali yüklerinin aşağı çekilmesi, maden arama, üretme ve pazara ulaşım fa-

aliyetlerinin desteklenmesi, sektördeki KOBİ niteliğindeki yerli firmalara rekabet gücü kazandırılması önem arz etmektedir. Bu bağlamda KOBİ'lere güvenceli arazi kullanım hakları ve jeolojik haritalama olanakları sağlanabilir.

Salgın sürecinin sona ermesiyle paralel olarak, uygulanan seyahat kısıtlamaları ve lojistik kısıtlamaların ortadan kalkmasıyla ara verilen maden arama projeleri ile ertelenen maden yatırımlarının önümüzdeki aylarda hareketlenmesi mümkün görünmektedir. Oluşacak yurt içi ve yurt dışı talebe bağlı olarak madencilik sektöründe yaşanan üretim kayıplarının ve ihracattaki gerilemelerin telafisi mümkün olabilir. Bunun için sektörün ihtiyacı olan tedbirlerin hızla devreye sokulması, beraberrinde bir toparlanmayı getirebilir.

V

İNŞAAT SEKTÖRÜ

T

üm dünyayı olduğu gibi Türkiye'yi de etkisi altına alan koronavirüs salgınından en çok etkilenen sektörlerin arasında yer alan inşaat, gerek yarattığı istihdam gerekse de büyüklüğü açısından özellikle gelişmekte olan ülkelerde lokomotif görevi üstlenen bir sektördür. Sektördeki daralma, inşaat malzemeleri üreten sanayi kollarına da yansımıştır.

Salgın sürecinde satış ofisleri ve şantiyelerde virüsün bulaşmasını engellemeye yönelik alınan tedbirler küresel çapta inşaat sektöründe işleyişi önemli ölçüde aksatırken, sözleşme ve proje iptali ya da gecikmelerinin yanı sıra eve kapanan tüketicinin önemli ölçüde azalan gayrimenkul talebi sektördeki sorunları artırmıştır.

Çimentodan hazır betona, tuğladan makineye 200'den fazla alt sektörle bağlantısı bulunan inşaat sektörü açısından tedarik zincirindeki aksamalar da bir başka kırılma noktası olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca, salgın sürecinde sektörde işlerin durması binlerce istihdam kaybına yol açmıştır.

Türkiye'de inşaat sektörü 2019 yılı rakamlarıyla, 231 milyar 908 milyon 295 bin liralık büyüklük ile milli gelirden % 5,4 pay almıştır. Gayrimenkul faaliyetleri ise 285 milyar 744 milyon 967 bin lira ile milli gelirin % 6,7'sini oluşturmuştur. TÜİK verilerine göre, İnşaat sektöründe 2020 Şubat ayı itibarıyla 1 milyon 395 bin çalışan bulunmaktadır. Bu da toplam 26 milyon 753 bin olan istihdamın % 5,2'sini oluşturmaktadır. Söz konusu rakamlar 2018 yılında 1 milyon 992 bin istihdam ve % 6,9'luk bir katkı ile hesaplanmıştı. 2020 başında işsiz kalan 4 milyon 228

bin kişiden 640 binini inşaat sektörü çalışanlarının oluşturduğu görülmektedir.

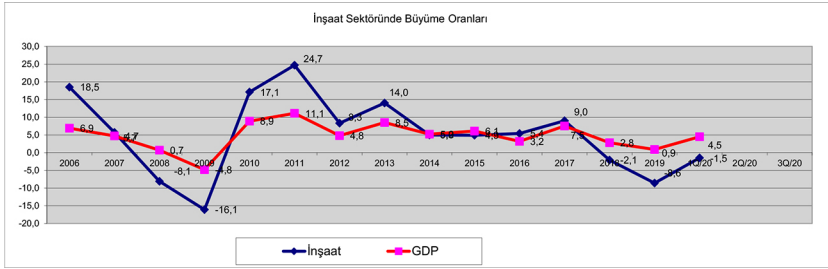
Yurt dışı müteahhitlik sektörü açısından bakıldığında da salgın sonrası ülkelerin kapatılması nedeniyle ortaya çıkan aksamaların, hukuki açıdan firmalara ekstra maliyetlerin binmesine neden olabileceği, mücbir sebeplere yer verilmeyen sözleşmelerde sorumlulukların yerine getirememesi nedeniyle tazminatların gündeme gelebileceği konuşulmaktadır.

Sektör, 2018 yılından bu yana bir daralma süreci içerisindeydi. 2019 yılında sektör % 8,6 küçülmüştür. Sektörün bir süredir küçülüyor olması nedeniyle, korona salgını etkisiyle bir çok sektörde büyük oranlı daralmalar yaşarken, inşaat sektöründeki daralmanın çok yüksek olması beklenmemektedir.

Gelir seviyesinden çok etkilenen gayrimenkul talebi, ekonomideki daralmanın yanı sıra, kredi faizlerinin seviyesi nedeniyle de talep daralması yaşamıştır. Bu noktadan hareketle, Haziran ayı başında açıklanan yeni kredi paketi ile inşaat sektörünün, özellikle konut piyasasının canlandırılmasının hedeflendiği anlaşılmaktadır. Konut kredilerinde kapsam genişletilmiş, vade uzatılmış ve maliyetler düşürülmüştür. Bu alınan önlemlerin konut talebinde bir canlılık yaratması beklenmektedir. Ancak, konut stoklarının seviyesi nedeniyle, bu talebin yeni projeler başlatmaya yetip yetmeyeceğini şu aşamada söylemek halen zor görünmektedir.

V.1. İnşaat Sektörünün Mevcut Durumu ve Korona Salgını Sürecinde Gelişmeler

Son yirmi yılın ekonomik büyümesinde en fazla katkırı sunan ve bu özelliği nedeniyle hükümetin özellikle desteklediği bir sektör olan inşaat, 2014 yılına kadar olan katkısını sonraki dönemlerde sağlayamamış görünmektedir.

Grafik 4 : İnşaat Sektörü Büyüme İstatistikleri

Kaynak : TÜİK

Sektör, 2018 ve 2019 yıllarında sırasıyla % 2,1 ve % 8,6 oranlarında daralmıştır. 2020 yılı ilk çeyreğinde ise küçülme % 1,5 oranında olmuştur. Korona salgını etkisinin yoğunlaştığı yılın ikinci çeyreğinde de sektördeki daralmanın devam ettiği tahmin edilmektedir.

Türkiye İnşaat Malzemesi Sanayicileri Derneği (Türkiye İMSAD) tarafından hazırlanan Nisan ayı raporunda, salgının inşaat malzemeleri sanayi üzerindeki etkisinin Nisan ayında daha yoğun hissedildiği, yurt içi ve yurt dışında hem mevcut siparişlerde iptaller yaşandığı, hem de yeni siparişlerde sert düşüşler görüldüğü belirtilmiştir. Yurt içi ve yurt dışı siparişlerdeki iptallerin inşaat malzemeleri sanayisinde yarı mamul

ve nihai mamul stoku birikimine yol açtığına işaret edilen raporda, satış bütçelerinin de olumsuz etkileneceği vurgulanmıştır.

İMSAD üyeleriyle Nisan ayının ilk yarısında yapılan ankete göre, sektörün yaklaşık % 85'i yurt içinden, % 46,8'i ise yurt dışından yüksek miktarda iş, sipariş ve proje iptalleriyle karşılaştığını bildirmiştir. İnşaat sanayinin % 56,5'i ise bu yıl satış bütçelerinin % 20 ve üzerinde daralabileceğini öngörmüştür.

Bu yıla önemli bir artışla başlayan ve Ocak-Mart döneminde toplam 22,1 puan yükselen İnşaat Sektörü Güven Endeksi ise Nisan ayına gelindiğinde salgının etkisiyle 35,9 puan birden sert düşmüş ancak, Mayıs ayında ise % 31'lik bir artış olmuştur.

Türkiye'de konut satışları, 2017 yılından sonra azalmaya başlamış, özellikle yeni konut satışlarında büyük oranlı düşüşler gerçekleşmiştir. Satışlardaki düşme, 2018 ve 2019 yıllarında da sürmüştür. Ancak, aylık 100 bin adetleri geçen satış ortalamaları bu dönemde bile azalmamıştır. Türkiye genelinde konut satışları 2020 Nisan ayında bir önceki yılın aynı ayına göre % 55,5 oranında azalarak 42 bin 783 olmuştur.

Tablo 9 : Türkiye Konut Satış Sayıları (Adet)

	Toplam	İlk Satış	İkinci El Satış
2015	1 289 320	598 667	690 653
2016	1 341 453	631 686	709 767
2017	1 409 314	659 698	749 616
2018	1 375 398	651 572	723 826
2019	1 348 729	511 682	837 047
2020/4	383 821	122 280	261 541

Kaynak : TUIK

Yeni projelerin durumunu gösteren yapı izin istatistikleri aşağıdaki tablolarda verilmiştir. Yapı izinleri m² olarak, 2018 ve 2019 yıllarında sırasıyla % 50 oranlarında azalma göstermiştir. Daire sayısı itibarıyla aynı yıllar için azalma, % 53 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Tablo 10 : Yapı İzin İstatistikleri (Yapı Ruhsatı m²)

	I	II	III	IV	Yıllık toplam
2015	40 061 320	51 959 469	44 184 815	53 468 921	189 674 525
2016	55 058 000	52 560 042	40 255 733	59 097 763	206 971 538
2017	46 914 083	86 008 783	108 975 376	45 435 724	287 333 966
2018	32 031 484	45 281 995	31 210 257	39 915 238	148 438 974
2019	19 669 373	11 476 879	14 475 998	26 218 590	71 840 840
2020	17 425 532				17 425 532

Kaynak : TÜİK

Tablo 11 : Yapı İzin İstatistikleri (Daire sayısı adet)

2015	187 082	246 083	211 243	252 822	897 230
2016	261 618	252 329	197 325	295 378	1 006 650
2017	238 680	430 573	537 481	198 713	1 405 447
2018	141 323	219 308	138 651	165 404	664 686
2019	77 153	45 533	57 740	132 747	313 173
2020	80 216				80 216

Kaynak : TÜİK

Yapı kullanma izin belgeleri üzerinden incelediğimizde; m² bazında sektörün 2019 yılında % 14,4 oranında daraldığı, daire sayısı olarak bakıldığında ise daralmanın % 17,7 oranında olduğu görülmektedir.

Tablo 12 : Yapı Kullanma İzin Belgesi İstatistikleri (m²)

	I	II	III	IV	Yıllık toplam
2015	31 105 735	37 527 234	32 707 350	41 765 331	143 105 650
2016	32 218 977	37 907 009	31 835 673	49 344 121	151 305 780
2017	39 849 760	37 808 466	36 659 812	49 037 997	163 356 035
2018	40 853 170	39 314 038	39 840 856	54 500 146	174 508 210
2019	52 638 212	28 958 386	30 007 412	37 826 541	149 430 551
2020	31 021 562				31 021 562

Tablo 13 : Yapı Kullanma İzin Belgesi İstatistikleri (Daire sayısı adet)

2015	160 981	194 706	166 895	210 366	732 948
2016	164 701	188 486	156 568	244 419	754 174
2017	196 683	195 193	184 117	257 524	833 517
2018	207 496	202 299	203 815	280 041	893 651
2019	250 552	145 887	148 284	190 602	735 325
2020	151 992				151 992

Kaynak : TUİK

2020 ilk çeyreğinde, geçen yılın aynı dönemine göre küçülmenin m² bazında % 41, daire sayısı olarak bakıldığında ise % 39,3 olduğu anlaşılmaktadır. İlk iki ay verileri geçen yılın üzerinde olan sektörde gözlenen daralmanın Mart ayı ile birlikte orta çıkan korona salgınına bağlı olarak ortaya çıktığı tespit edilebilmektedir.

TUİK tarafından açıklanan son verilere göre, Türkiye genelinde konut satışları 2020 Nisan ayında bir önceki yılın aynı ayına göre % 55,5 oranında azalarak 42 bin 783 olmuştur.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) verilerine göre, 30 Nisan itibarıyla tüketiciler 210 milyar 897 milyon liralık konut kredisi kullanmıştır. Bu rakam, yıl başında 199 milyar 268 milyon lira düzeyinde hesaplanmıştır.

İnşaat sektörünün kullandığı toplam nakdi krediler ise 2019'un Mart ayında bulunduğu 234 milyar 380,9 milyon lira seviyesinden, bu yılın aynı ayında 260 milyar 190,2 milyon liraya yükselmiştir. Bu rakam, reel de olmasa bile salgın sonrasında sektörde kredi talebinin sürdüğünü de göstermektedir.

V.2. Sonuç

İnşaat sektörü halihazırda küresel likidite koşulları, jeopolitik riskler, döviz kurlarının seyri, petrol fiyatları, kamu maliyesi ve faiz tarafında çok bilinmeyenli bir denklem ile karşı karşıyadır. İnşaat yatırımları 2019 yılında cari fiyatlarla % 9,8 oranında gerilemiştir. 2020 yılının ilk çeyreğinde ise, inşaat sektöründe süren daralma sonucunda finansman sıkıntısı ve istihdamdaki gerileme sürmüştür. Sektörün istihdamdan aldığı pay, % 6,9'dan % 5,5'e gerilemiştir. Bununla birlikte, "İstihdam Odaklı Kredi Teşvik Paketi"nden konut projeleri ile yurtdışı müteahhitlik hizmetleri kapsamında yararlanabilen sektörün fayda gördüğü izlenmiştir.

Sıkıntılı bir dönem içinde olan sektör, korona salgını nedeniyle alınan tedbirlerle rahatlatılmaya çalışılmıştır. İnşaat malzemelerinin perakende satışını gerçekleştiren firmalar destek kapsamı içinde yer almıştır.

Perakende satış yapan firmaların bir bölümü zorunlu olarak kapatma kararı kapsamında yer almışlardır. Perakende satışlardaki bu yavaşlamanın da inşaat malzemeleri sanayi üretimini ve firmalarını olumsuz etkilemesi bekleniyor. Doğal taş ve mermer, demir-çelik, alüminyum, mutfak ve banyo mobilyaları hariç inşaat malzemeleri sanayisi vergi desteği kapsamında yer almamıştır.

Deloitte tarafından hazırlanan sektörel etkiler raporunda, inşaat sektörünün kriz nedeniyle karşılaştığı sorunlara yönelik olarak şu değerlendirme yapılmıştır: “.. operasyonel etkiler “mevcut sözleşmelerde gecikme ve fesih”, “tedarik zincirinde bozulma nedeniyle arzın yavaşlaması ve malzeme, ekipman ve işçilik fiyatlarında artış”, “şantiyelerde güvenliğin sağlanması ve bekleme maliyetleri” ve “hastalığın mevcut iş gücü mevcudiyeti üzerindeki olumsuz etkisi ve nitelikli çalışanların elde tutulmasına yönelik maliyet”.

Sektörün önemli sorunlarından bir tanesi de iptal edilen ya da ertelenen proje sözleşmeleri nedeniyle şirket gelirlerinin orta vadede olumsuz etkilenecek olması olarak ortaya çıkmaktadır. Şirketlerin işletme sermayesi ve likidite pozisyonları üzerinde önemli bir stres oluşması beklenebilir.

Sektörde yaşanan vasıflı işgücü kaybının önlenmesi, sektörde hızlı bir toparlanma bekleniyorsa eğer, mutlaka dikkate alınması gereken bir konu olarak görünmektedir.

İnşaat sektörü güven endeksi Mayıs ayında da düşmeye devam etti. Ancak, olumlu olarak değerlendirilebilecek bir gelişme, endeks düşerken, alınan siparişlere yönelik endekste artış olduğu gözlemlendi.

2020 yılı sektör açısından yine daralma ile sonuçlansa bile, 2021 yılında yeniden sektörde pozitif büyüme beklenebilir.

VI.

TURİZM
SEKTÖRÜ

K

orona salgını ilerledikçe faaliyeti gerileyen sektörlerin başında turizm sektörü yer almıştır. 2020 yılı başından itibaren, tüm dünyada turizm amaçlı seyahatlerde dramatik azalmalar gerçekleşmiştir. Seyahat kısıtlamalarının getirilmiş olması, karantina uygulamalarının başlaması ve sınırların kapatılmasına bağlı olarak, turizm faaliyetleri durmuştur.

Türkiye, yılda yaklaşık 45 milyon üzerinde turist ziyaret ettiği ve 35 milyar dolar üzerinde turizm geliri sağlayan bir ülke olarak, sektördeki durmanın sonuçlarını en derinden hisseden bir ülke olmuştur. Tüm dünyada da, turizm sektörünün gelişmelerden alacağı hasarı azaltmak için tedbirler alınmıştır.

Türkiye, 2015 yılı itibariyle turistlerin destinasyon (tatil yeri) olarak tercih ettikleri ülkeler kategorisinde dünya sıralamasında 6.sıraya kadar gelebilmiştir. 2016 sonrasında yaşanan gelişmelere rağmen ilk 8 ülke arasında yer almaya devam etmektedir. Türkiye turizmde, 2023 yılında 50 milyon turist ve 50 milyar ABD Doları turizm geliri hedeflediğini açıklamıştır.

Türkiye, 1 milyon 200 bin üzerinde yatak kapasitesi ile Akdeniz havzasında yer alan en önemli turizm merkezlerinden birisidir. Sektör, yarattığı 1,2 milyon istihdam ile de ekonomiye katkısı en fazla olan sektörlerin başında gelmektedir.

Tablo14 : Bakanlık Belgeli Konaklama Tesis İstatistikleri (Mayıs 2020)

Şehir	İşletme Belgeli Tesis Sayısı	İşletme Belgeli Oda Sayısı	İşletme Belgeli Yatak Sayısı	Yatırım Belgeli Tesis Sayısı	Yatırım Belgeli Oda Sayısı	Yatırım Belgeli Yatak Sayısı
Toplam	4 109	479 553	1 004 248	701	82 952	179 286

Kaynak : Kültür ve Turizm Bakanlığı

Türkiye'nin yatak kapasitesinin yaklaşık yarısı Antalya ve çevresinde yer almaktadır. Diğer yandan, başta İstanbul olmak üzere şehir otelleri kapasitesinde son 10 yılda artışlar olmuştur. Bu nedenle, sektördeki durma, özellikle turizm hareketinin yoğun olduğu bölgeleri daha fazla etkilemiştir.

VI.1. Turizm Sektörünün Mevcut Durumu ve Korona Salgını Sürecinde Gelişmeler

Turizm sektörü, 2016 yılına kadar sürekli büyüme gösteren performansını, yıl içinde yaşanan darbe girişimi sonrasında kaybetmiştir. Ülkeye gelen toplam ziyaretçi sayısının yer aldığı aşağıdaki tablo 2016 sonrasında yaşanan gelişmeleri göstermektedir. Bu tablo, ülkeye gelen Türk uyruklular dahil toplam ziyaretçi sayısını vermektedir. Toplam yabancı turist sayısı üzerinden baktığımızda, ziyaretçi sayısının 2018'de 39,5 milyon, 2019' da ise 45 milyon kişi olduğu görülmektedir.

Tablo 15 : Türkiye Turizm İstatistikleri

Yıllar	Gelen Ziyaretçi*	Turizm Geliri (1000 \$)	Kişi Başı Harcama (\$)
2012	37 715 225	29 007 003	795
2013	39 860 771	32 308 991	824
2014	41 627 246	34 305 903	828
2015	41 114 069	31 464 777	756
2016	30 906 680	22 107 440	705
2017	37 969 824	26 283 656	681
2018	46 112 592	29 512 926	647
2019	51 747 198	34 520 332	666
2020/3	5 452 000	4 101 206	727

* Toplam ziyaretçi sayısını gösteriyor. Türk uyruklu kişiler dahildir.

Kaynak : TÜİK, Kültür ve Turizm Bakanlığı

Turist sayısındaki artış 2016 yılından sonra yeniden toparlanmıştır. Ancak, önceki yıllarda yaklaşık 830 dolara kadar çıkan kişi başına harcamaya giderek düşmüş ve 2019 yılı rakamları ile 666 dolara inmiştir. Bu gelişme, gelen turist kalitesinde iyileşme sağlanamadığı, harcama gücü yüksek turist sayısında artış olmadığını göstermektedir.

Diğer yandan, turistlerin en fazla ziyaret ettikleri yerler incelendiğinde Antalya ve İstanbul'un açık ara önde olduğu görülmektedir. Antalya turist sayısı açısından 15 milyon seviyesini aşmışken İstanbul ise 2018 yılında 13,5 milyon, 2019 yılında ise 14,9 milyon turist ağırlamıştır. Ancak, 2020 ilk 4 ayında İstanbul'a gelen turist sayısı 2,3 milyon kişi olmuştur. Nisan ayında ise İstanbul'a sadece 960 kişi gelmiştir.

Yabancı turist istatistiklerine baktığımızda, sektördeki gelişmeleri daha net izlemek mümkün olmaktadır.

Nisan ayında Türkiye'ye gelen yabancı turist sayısı 24.238 kişi olmuştur. Bu rakama göre, turist girişi neredeyse durmuştur. Bu sürecin, Haziran ayı sonuna kadar devam etmesi olasılığı bulunmaktadır. Yılın ilk 4 ayında gelen turist sayısındaki azalma % 51'in üzerinde gerçekleşmiştir.

Turizm faaliyetlerinin başlaması, korona salgınını önleyebilecek tıbbi gelişmelerle yakından ilgilidir. Ulaşım hareketlerinin başlayabilmesi bulaşma riskinin yok edilmesi ya da aşının bulunması ile normalleşebilecektir. Bu nedenle, daha önce başlayacak olan ulaşım hareketleri ancak düşük kapasiteler ile gerçekleşebilecektir. Diğer yandan, psikolojik etkilerin de turizm hareketlerinin başlamasını geciktirebileceği değerlendirilmeleri yapılmaktadır.

Tablo 16 : Türkiye' ye Gelen Yabancı Turist Sayıları

	YILLAR			% DEĞİŞİM ORANI	
Aylar	2018	2019	2020*	2019/2018	2020/2019
Ocak	1 461 570	1 539 496	1 787 435	5,33	16,11
Şubat	1 527 070	1 670 238	1 733 112	9,38	3,76
Mart	2 139 766	2 232 358	718 097	4,33	-67,83
Nisan	2 655 561	3 293 176	24 238	24,01	-99,26
Mayıs	3 678 440	4 022 254		9,35	
Haziran	4 505 594	5 318 984		18,05	
Temmuz	5 671 801	6 617 380		16,67	
Ağustos	5 383 332	6 307 508		17,17	
Eylül	4 792 818	5 426 818		13,23	
Ekim	3 755 467	4 291 574		14,28	
Kasım	1 966 277	2 190 622		11,41	
Aralık	1 950 705	2 147 878		10,11	
Toplam	39 488 401	45 058 286		14,11	
4 Aylık Toplam	7 783 967	8 735 268	4 262 882	12,22	-51,20

Kaynak : Kültür ve Turizm Bakanlığı

Gelen turist sayılarındaki bu gelişmeler, 2020 yılında turizm gelirlerinin 10 milyar dolar civarında kalma olasılığını artırmıştır. Korona salgınına bağlı önlemler kaldırılrsa bile, turizmde tüm dünyada da bir daralma beklenmektedir. Turizm hareketlerinin, yeniden korona salgını öncesine dönmesinin zaman alacağı, bunun daha çok aşı ya da kesin tedaviye ilişkin açıklamalar sonrasında olabileceği öngörülmektedir.

Turizm hareketleri 2020 içinde yeniden başladığında ise, en önemli gelişmenin maliyetlere bağlı olarak fiyatlar seviyesinde olabileceği tahmin edilmektedir. Ulaşım, otel ve lokantalarda düşük kapasiteler ile çalışılmak zorunda kalınması fiyatları artırabilecektir. Bu durum da turizm hareketlerinin artmasını engelleyebilecek bir diğer faktör olarak ortaya çıkmaktadır.

VI.2. Sonuç

Turizm, Türkiye'nin yaşadığı kronik cari açık probleminin çözümünde en fazla katkı sunan bir sektördür. Sektöre ilişkin öngörülerde, 2023 öncesinde 50 milyar dolar turizm geliri seviyesine ulaşılması hedeflenmiştir.

Dünyadaki turizm hareketlerinin eğilimleri incelendiğinde bu hedeflere ulaşmak mümkün görünmekteydi. Türkiye, turizme konu hemen her alanda (dinlenme, tarih, kültür, doğa, yeme-içme) büyük bir potansiyel taşımaktadır. Bu niteliği ile dünya turizmindeki yerini daha da güçlendirmesi mümkün olabilecektir. Ancak, korona salgını sonrasında tüm dünyada turizm trendlerinde değişimler olabileceği ve doğal olarak bu gelişmelerin Türkiye'yi de etkileyebileceği düşünülmektedir.

Korona salgınının ilk ve en radikal biçimde etkilediği sektörlerin başında turizm gelmiştir. Tüm dünyada turizm hareketleri 2020 başından itibaren neredeyse durmuştur. Ne zaman yeniden başlayacağı ve eski yoğunluğunu ne zaman kazanabileceği ise öngörülememektedir.

Türkiye için verdiğimiz turizm istatistiklerinde görüleceği gibi, gelen turist sayısı Nisan ayı itibarıyla neredeyse sıfıra düşmüştür. Yılın kalanı için beklentiler bulunmakla birlikte, 2020 turizm gelirlerinin 2019 yılı seviyesinin üçte birine ulaşması bile başarı olacaktır.

Haziran ayı itibariyle bazı bölgelerde turistik tesisler yeniden açılmaya ve rezervasyon kabul etmeye başlamışlardır. Ulaşım konusunda gelişmeler olmuş ve havayolları sınırlı da olsa çalışmaya başlamışlardır. Ancak, Türkiye'ye yıllar boyunca turist gönderen ülkeler henüz Türkiye uçuşlarına izin vermemişlerdir.

Tüm bu gelişmelerin yanı sıra, finansal açıdan sektörde sıkıntılar sürmektedir. 2018 yılından sonra bankacılık sisteminde sorunlu kredileri en hızlı artan sektör durumuna gelmiş olan Turizm sektörü korona krizinin etkilerini de yaşamaktadır. Bu nedenlerle, bir çok işletme 2020 yılında açılmayı düşünmezken, sektörde satın alma ve birleşmelerin artabileceği bir döneme girileceği öngörülebilir.

Sektör için 2020 kayıp yıl olarak değerlendirilirken, asıl beklentiler 2021 yılına yönelik olarak oluşturulmaya çalışılmaktadır.

VII.

GIDA SEKTÖRÜ

T

ürkiye, dünyanın önemli tarım ülkelerinden biri olarak, milli gelir büyümesinde de tarım sektöründen katkı almaktadır. Birleşmiş Milletler FAO (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü) verilerine göre Türkiye, üretim kapasitesi ile dünyada ilk 10 içerisinde yer almaktadır. Sektör bu özelliği ve taşıdığı potansiyel nedeniyle, son 10 yılda Türkiye'ye gelen yabancı yatırımların önemli bir kısmını da çekmiştir.

Gıda güvenliği, sürdürülebilir büyüme ve kalkınmanın belirleyicileri arasında sayılmaktadır. Korona salgını, gıda güvenliğinin önemini daha belirgin hale getirmiştir.

Günümüzün en önemli sosyo-ekonomik etkilerine sahip olan sektörlerinden birisi olarak kabul edilen gıda sektörü, birçok alt dalları bünyesinde barındıran bir faaliyet kolu olarak öne çıkmaktadır. Dünyada ve Türkiye'de gıda sanayi son yıllarda büyük bir değişim göstermiştir. Bu değişim, üretim ve tüketim yapısına, organizasyona, iç ve dış ticarete, şirket yönelimlerine ve uygulanan politikalara etkide bulunmuştur. Emek yoğun bir sisteme dayalı olarak gelişen gıda sanayi; tarımsal ürünlerin değerlendirilmesi, sanayiye hammadde temini, istihdama katkısı ve halkın dengeli beslenmesiyle doğrudan ilişkili olup dünyadaki tüm ülkelerde sosyo-ekonomik açıdan stratejik bir öneme sahiptir.

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nca hazırlanan Gıda ve İçecek Sektörü Raporu (2019)'na göre, ülkemizde gıda ve içecek işletmelerinin sayısı 43 binin üzerinde olup bu sayı imalat sanayii işletmelerinin yıllara göre yaklaşık %10-12 arasında değişen bir oranını oluşturmaktadır. İşletme

sayısındaki fazlalık çok sayıda küçük işletmenin sektörde yer aldığına işaret etmektedir. İmalat sanayiinde istihdam edilenlerin yıllara göre değişmekle birlikte yaklaşık %10-13'ü yine gıda ve içecek sanayiinde çalışmaktadır.

Son yıllarda teknolojik gelişmelerden giderek artan oranda faydalanan gıda sektörü, katma değer katkısını artırmaktadır. Kırsal kaynakların kullanılması, işgücünün değerlendirilmesi ve alt yapının geliştirilmesinde gıda sanayi önem kazanmaktadır. Önemli bir diğer konu olarak, bölgesel gelir eşitsizliklerinin giderilmesinde kırsal alanlara yapılan gıda ve içecek sanayi yatırımları öne çıkmaktadır.

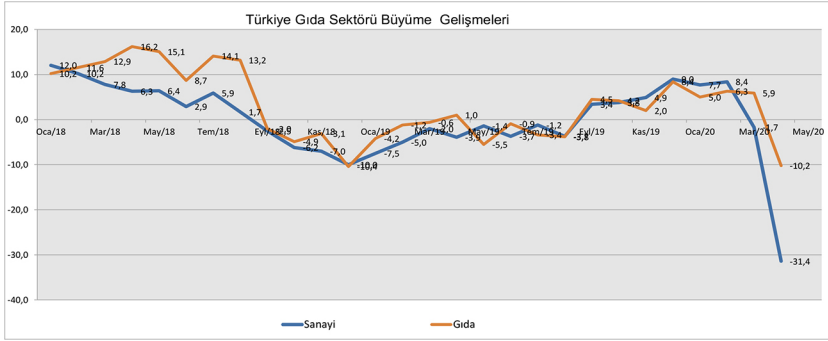
Gıda ve İçecek sektörü gerçekleştirdiği dış ticaret sayesinde ülkemiz ekonomisine yıllara göre hep pozitif etki sağlamış ve dış ticaret fazlası vermiştir. Diğer yandan sektör, ülkemize gelen yabancı turistlere gıda ve içecek sağlamaktadır. Sektör bu kapsamda, ülke ekonomisine dış ticaret için gerekli masrafları yapmadan ülkemize gelen yabancılara gıda ve içecek satarak da katkı vermektedir.

Türkiye, konumu ve potansiyeli itibariyle gıda ürünlerinin üretimi, işlenmesi ve Avrupa ve Ortadoğu pazarlarına ihracatı konusunda bölgesel üs konumundadır. Küresel iklim değişiklikleri ve çevresel sorunlardaki artış gıda sektöründe elde edilecek avantajları değerli hale getirmektedir. Özellikle Ortadoğu bölgesinin gıdaya gereksiniminin karşılanması açısından Türkiye stratejik konumda yer almaktadır.

Ülkemizde gıda sanayii net dış ticaret fazlası veren bir sanayi dalı olarak dikkati çekmektedir. Bu bağlamda, sektörün dünya ekonomisinde yükselen tüketim eğilimlerine, krizlere ve değişimlere, bu arada ülke içinde değişen arz ve talep koşullarına uyumu ve yeni gelişmelere karşı kısa ve uzun vadeli stratejilerinin belirlenmesi zorunlu ve önemlidir.

VII.1. Gıda Sektörünün Mevcut Durumu ve Korona Salgını Sürecinde Gelişmeler

Gıda sektörü, gelir seviyesine duyarlı bir sektördür. Bu nedenle, milli gelir seviyesindeki değişiklikler bu sektörü etkilemektedir. Sektörün büyüme verilerini incelediğimizde, 2018 yılı Ağustos ayından sonra hızlı bir küçülme yaşandığını, sonrasında yeniden büyüme trendine girdiği izlenebilmektedir. Son 15 yılda ihracatını büyüyen oranlarda artıran sektörün, bu nedenle ihracat gelişmelerine duyarlılığı da artmıştır.

Grafik 5 : Türkiye Gıda Sektörü Büyüme Gelişmeleri

Kaynak : TÜİK

Korona salgını sonrasında gıda ve içecek sektörü de üretim daralması yaşamıştır. TÜİK verilerine göre sektörde daralma, Nisan ayı itibariyle %10,2 seviyesine ulaşmıştır.

Salgının ilk döneminde, insanların evlerine kapalı kalmalarının istenmesi, gıda maddelerine olan talebi artırmış, bu nedenle sektör, diğer birçok sektörün aksine Şubat ve Mart aylarında büyümesini sürdürebilmiştir. Ancak, Nisan ayında büyümenin negatife döndüğü izlenmek-

tedir. Sektörün normal trendine dönmesi mümkün görünmekle birlikte bu durumun yılın ikinci yarısından sonra olması ihtimali daha fazla görünmektedir.

Salgın döneminde, yurt içinde evlerde stok yapılmış olduğunu, krizin etkilerinin azalmasıyla birlikte yeni talep oluşmayacağı ve stoklar nedeniyle gıda sektörüne hane halklarından gelen talebin bir süre azalacağı söylenebilir. Diğer yandan, asıl etki ihracatta yaşanan daralmaya bağlı olarak ortaya çıkmıştır. İhracatın normale dönmesi sağlanamaz ise sektörün 2020 yılında daralması olasılığı yükselecektir.

Diğer yandan, korona salgını nedeniyle çalışmayan turizm sektörü ile otel ve lokantaların devreye girmesi ile başka yeni taleplerin ortaya çıkacağı da dikkate alınmalıdır.

Bu gelişmelerin olması öngörüsüne bağlı olarak, gıda sektörünün korona etkisini en az yaşayan ve kriz sonrası normalleşme döneminde de kendi trendlerini koruyabilecek sektörlerden biri olması beklenebilir.

Son yıllarda dünyada gıda fiyatları arz-talep dengesi, küresel ısınma ve teknik nedenler yanında spekülasyon hareketlerinden etkilenerek belirlenmektedir.

Türkiye açısından tarım ve gıda sektörlerinden elde edilecek gelir artışı toplum refahı, zenginliği ve yaşam kalitesini arttırmada önemli bir potansiyeldir.

Gıda ve içecek sektörü, 2018 yılında 12,3 milyar dolar ihracat gerçekleştiren, 5,5 milyar dolar ithalat yapılmıştır. Aynı rakamlar, 2019 yılında 13,7 milyar dolar ihracat ve 6,2 milyar dolar ithalat olarak gerçekleşmiştir. Açıklanmış olan 2020 Nisan ayı verilerine göre ise, ilk

4 ay gıda ve içecek sektör ihracatı 4,8 milyar dolar ve ithalatı ise 2,2 milyar dolar olmuştur.

2020 yılı ilk 4 ayında ihracatta öne çıkan ürünler sırasıyla fındık içi, un ve makarna olurken bu ürünler toplam ihracatın yaklaşık %15'ini oluşturmuştur. Toplam ithalatın ise yaklaşık %18'ini oluşturan ve en çok ithal edilen ürünler ise sırasıyla ekmeklik buğday, dane mısır ve ayçiçeği olmuştur.

Gıda sektörü, ülkemize net döviz kazancı sağlayan sektörlerden birisidir ve bu haliyle de önemi artmaktadır.

VII.2. Sonuç

Gıda sektörü, korona krizine bağlı olarak önemi tekrar vurgulanan sektörlerden birisidir. Gıda güvenilirliği ve sürdürülebilir kalkınma açısından gıda güvenliği, tedarik zincirinde yaşanabilecek sorunlar sektörün önemini ortaya koymuştur.

Türkiye, gıda açısından kendine yeterliliği yüksek olan bir ülkedir. Buna rağmen, son yıllarda özellikle tohum kalitesi ve gıda işleme teknolojileri konularında eksiklik eleştirileri yapılmaktadır.

Sektör, ihracat ithalat dengesinde net fazla veren tarafta yer almakta ve bu özelliği ile milli gelir büyümesine katkı vermektedir.

Gıda sektörü, korona salgınına bağlı olumsuz ekonomik gelişmelerin yaşandığı ilk 2 ayda pozitif gelişme gösterebilmiş sektörlerden birisidir. İnsanların evde kalmalarının istenmesi nedeniyle ortaya çıkan stok yapma talepleri sektörde kısa vadede pozitif etki yapmıştır. Ancak, Nisan ayı ile birlikte bu etkinin ortadan kalktığı ve sektörün küçüldüğü izlenmektedir.

Diğer yandan, turizm faaliyetlerinin durmuş olması, otel ve lokantaların kapalı kalması gibi sebeplerle, gıda talebi oluşturan önemli kanalların kullanılamadığı da dikkate alınmalıdır.

Gıda sektörünü bekleyen önemli bir tehlike, fiyatlarda artış olması olasılığıdır. Sektörde maliyetler birikmiş durumdadır. Bunu önleyebilecek olan gelişme, arz tarafında yeterli seviyelere ulaşılması olabilir.

Gıda sektörünün, korona krizinden olumsuz etkilenmesi beklenmemelidir. Ancak, yılın kalanı için, eğer ihracat olanakları artırılmaz ise, sektörün büyümesini beklemek de zor olacaktır.

VIII.

PERAKENDE
SEKTÖRÜ

Ü

lkemiz ekonomisinin lokomotif sektörlerinden olan perakende sektörü yaklaşık 150 milyar dolarlık bir ciro hacmine sahiptir. Sektör ekonomiye, sadece milli gelire verdiği katkı üzerinden değil, aynı zamanda kadın ve genç istihdamı sağlayarak da katkıda bulunmaktadır. Sektörün istihdama katkısının 4 milyon kişi üzerinde olduğu hesaplanmaktadır. Sektör, lojistik sektörü ile de karşılıklı bağımlılık içinde çalışmakta ve lojistik sektörünün büyümesine önemli katkı sunmaktadır.

Perakende sektörünün gelişmesi AVM'lerin çoğalması ile hız kazanmış ve 2016 yılına gelinceye kadar sektör yüksek oranlarla büyümüştür. 2016 sonrasında ekonomide yaşanan daralmaya paralel olarak perakende sektöründe de daralma gözlenmiştir. Büyük şehirlerin AVM'lere doymuş olması ve bu merkezlere yönelik ziyaretçi sayılarının azalması da perakende sektöründe büyümenin yavaşlamasının sebepleri arasında gösterilmektedir.

Perakende sektöründeki daralma, üretim alanlarında da daralmalara yol açacaktır. Bu nedenle, ticaretin canlı tutulması hükümetlerin öncelikleri arasında yer almaktadır.

Perakende sektörü büyümesi, milli gelir büyümesi ile ilgilidir. 2013 sonrasında kişi başına gelir seviyelerindeki düşüş nedeniyle tüketimin temelini oluşturan orta sınıftaki büyümenin durması perakende sektörünü etkilemiştir. İşsizlik oranlarındaki artış da olumsuz etkiler arasındadır.

Türkiye’de perakende sektörü halen ağırlıklı olarak mahalle işletmeleri tarafından temsil edilmektedir. Ancak, sektörü büyüten gelişmeler AVM’lerin artması ile ortaya çıkmıştır. Korona salgını, perakende sektörünü çok sert vurmuştur. Mahalle işletmeleri ve AVM’ler kapanmak zorunda kalmışlardır. Bu süreçte, faaliyetlerini sürdürmek açısından sadece gıda perakendecilerinin şansı olmuş ve bu işletmeler, gereksinimlere de bağlı olarak, açık kalabilmişlerdir.

Sektörün bu olumsuz günlerinde, e-ticaret yardımcı olmuş, hazırlıkları bulunan birçok işletme e-ticaret üzerinden satışlarını sürdürebilmiştir. Salgın döneminde, evde yaşamın gereksinimi olarak özellikle uzaktan yapılan gıda alışverişleri hızlı şekilde artmıştır. Ulusal marketler, yaptıkları dijitalleşme yatırımları, kuvvetli lojistik ve eve dağıtım alt yapıları ve e-ticaret deneyimleri ile satışlarında artışlar yaşamışlardır. Ancak, hazırlıklı olmayan ve e-ticaret altyapısı bulunmayan işletmeler satış yapamamışlardır. Örneğin indirim marketleri, son yıllarda gerçekleştirmiş oldukları agresif mağazalaşma atağıyla hızlı büyüme sürecine girmişler ancak, salgın döneminde talebin hızlıca dijital kanala kaymasına hazırlıksız yakalanmışlardır.

Perakende sektörü içinde payı büyük olan elektronik ürünler satış mağazaları salgının ilk günlerinden olumsuz etkilenmiş olsalar da, sonraki haftalarda satışlarında artışlar yaşamışlardır. Bu duruma, evde kalan insanların daha fazla küçük ev aletleri, bilgisayar ve eğlence aletleri talepleri etkili olmuş görünmektedir.

Alışveriş turizmi, perakende sektörü açısından önemli bir gelir kaynağı haline gelmiştir. Turizm hareketlerinin durmuş olması da sektörün bir diğer ve önemli sorunudur.

VIII.1. Perakende Sektörünün Mevcut Durumu ve Korona Salgını Sürecinde Gelişmeler

Türkiye’de perakende sektörü, son 10 yılda, ekonominin daralma gösterdiği yıllar dahil her sene pozitif olarak büyümüş, ancak, 2019 yılında % 0,1 oranında küçülme göstermiştir. 2019 yılındaki bu küçülme yılın ilk yarısındaki daralmadan kaynaklanmış, yılın ikinci yarısı ve özellikle son iki ayında sektörün yeniden canlandığı gözlenmiştir.

Perakende satış endeksini incelediğimizde, sektörün 2020 yılına da sıkıntılı başladığı görülebilmektedir. Satış endeksi, Ocak ayında % 0,8, küçülürken, Şubat ayında % 1,8 oranında büyümüş ancak, korona salgını etkisinin ortaya çıkmaya başladığı Mart ayında ise % 6,4, Nisan ayında ise % 21 küçülme göstermiştir. Perakende satış hacmi Nisan ayında, yıllık % 19,3 oranında azalmıştır.

Tablo 17 : Perakende Satış Endeksi Aylık Değişim Oranları (%)

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haz.	Tem.	Ağust.	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
2010	-	0,9	2,0	0,9	0,6	-0,1	2,0	1,1	1,7	-0,2	3,3	0,4
2011	1,9	-0,4	0,5	-0,2	1,1	2,5	1,3	-0,3	-1,5	2,1	-0,8	-0,6
2012	0,8	0,4	1,2	2,2	0,4	0,7	0,5	-1,0	0,3	1,6	-0,9	1,2
2013	-0,4	1,3	0,4	1,2	0,9	0,3	-0,9	2,6	-0,4	1,0	-0,6	0,8
2014	3,9	-4,5	-0,1	-0,8	0,4	1,9	-1,7	2,6	1,7	-1,2	2,1	0,3
2015	1,8	-0,9	1,1	0,2	0,3	-0,1	1,7	0,6	-0,6	-1,1	0,9	2,6
2016	-3,4	4,1	-1,9	0,4	0,0	-0,9	-3,9	3,9	1,3	2,8	1,2	-3,8
2017	0,1	0,5	1,3	0,7	1,5	-0,1	2,9	1,1	-0,5	0,3	-0,4	2,0
2018	1,5	-1,4	0,0	1,2	-1,5	-0,3	1,2	0,0	-6,6	-2,8	0,6	-0,2
2019	1,4	0,8	2,1	-1,1	1,0	2,7	-1,7	1,1	0,7	0,9	2,3	1,3
2020	-0,8	1,8	-6,4	-21,0								

Kaynak : TÜİK

Perakende satış endeksi düşme göstermesine rağmen, Mart-Nisan aylarında ulusal market zincirlerinin kendilerine yönelik talepte hızlı bir artış olması nedeniyle büyüdükleri gözlenmiştir. Özellikle sanal alışverişin artması bu kategoriyi olumlu etkilemiştir. Zincir marketler açısından bu etkinin Nisan ayında da artarak sürdüğü anlaşılmaktadır.

Perakende içinde yer alan gıda marketlerinin büyümesinin Ramazan ayı olmasına rağmen Mayıs ile birlikte normale döndüğü sektörün büyümesinin durduğu tahminleri yapılmaktadır. Haziran ayı itibarıyla sektörde oluşan ekstra talebin normale dönüşünün başlaması beklenmektedir.

Tüketici elektroniği kategorisi, Mart'ın ilk haftalarında yaşadığı negatif trendi 3. ve 4. haftalarda düzeltilmiş görünmektedir. İndirim kampanyaları, evde kullanılan bazı elektronik eşyalara olan talebin artması ve kur artışı bu kategorideki artışta etkili olmuştur. Özellikle küçük ev aletleri kategorisi, büyük oranlı talep artışı ile karşılaşmıştır.

Ülkemizde, e-ticaret mecrası, hızla büyümekle birlikte, penetrasyon oranı itibarıyla gelişmiş ekonomilerin oldukça gerisinde seyretmektedir. Gelişmenin zor olduğu gibi görüşü destekleyen bu durum, diğer yandan mevcut potansiyelin büyüklüğünü de ortaya koymaktadır. Potansiyelin çok önemli bir göstergesi olan evden internet erişimine sahiplik oranı 2018 yılında yüzde 83,8 iken 2019 yılında bir sıçrama yaparak yüzde 88,3'e ulaşmıştır. İnternet üzerinden yapılan alışverişlerin oranı da yükselmeye devam etmektedir. Bu oran 2019 yılında % 30'un üzerine çıkmıştır.

Perakende sektörünün, korona salgınına bağlı daralma nedeniyle uğradığı kayıpları bu yıl içinde karşılamasının zor olduğu değerlendirilmektedir. Özellikle giyim, ayakkabı gibi alanlar, gelir seviyelerinde yaşanan

daralma ve tüketim alışkanlıklarında beklenen değişimlere bağlı olarak yeniden toparlanmakta zorlanacak konular olarak görülmektedir.

VIII.2. Sonuç

Perakende ticaret sektörü güven endeksi Mayıs ayında 103,82 değerine gerilemiş ve Mart, Nisan aylarından sonra da gerilemesini sürdürmüştür. Bu düşüşün temel sebebi olarak, iş hacminde düşüş beklenmesi gösterilmektedir. Diğer yandan, mevcut mal stok seviyesinin mevsim normallerinin altında olduğu ifade edilmekte ve normalleşme sürecinin başlarında stoklara yönelik olsa bile bir talep artışı olabileceği beklenmektedir.

Hizmetler sektörü içinde çok önemli bir yeri olan perakende ticaret sektörü, ekonomik büyümeye ve refah artışına katkısının yanı sıra, yarattığı istihdam ile de özel ilgi görmesi gereken bir sektördür. Sektör, özellikle kadın ve genç istihdamına verdiği katkı ile de diğer sektörlerden ayrılmaktadır.

Diğer üretici sektörlerine yönelik analizler talep büyümesi kabulü ile bir sonuca varabilmektedir. Talep büyümesini gerçekleştirecek olan sektör ise ticaret sektörüdür. Bu nedenle, korona salgını etkisini giderecek önlemlerin yanı sıra, sektörün özel bir alan olarak değerlendirilip buna göre desteklenmesi beklenmektedir.

Sektörün ağırlıklı olarak küçük esnaf ve işletmelerden oluştuğu dikkate alındığında, bu grubun temel beklentisinin, kriz sırasında oluşan yüklerin ortadan kaldırılabilmesi ya da taşınabilmesi için özellikle kamu desteklerine duyulan ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır. Kiralar, çalışanların oluşturduğu yükler ve diğer sabit maliyet kalemleri ile oluşan yükler

çok büyümüştür. Bu durum, iflaslara ve el değiştirmelere yol açabilecektir.

Perakende ticaret sektörü Türkiye’de kayıt dışı boyutu halen en yüksek olan alanlardan birisidir. Normalleşme döneminde, organize perakende alanının da bu kayıt dışılığı destekler biçimde çalışmasının önüne geçilmesi, vergi gelirleri açısından önem kazanmaktadır.

Sektör açısından bir diğer önemli konu ise, alışveriş turizmidir. Alışveriş turizmi perakende sektörü açısından önemli bir gelir kaynağıdır ve alışveriş turizminin canlandırılması sektörün önemli ihtiyaçlarından biri haline gelmiştir. Ancak, turizm hareketlerinin canlandırılabilmesi halinde alışveriş turizmin sağlayacağı katkı elde edilemeyecektir. Bu durum, sektörde tahmin edilen daralmayı derinleştirecektir.

Korona döneminde edindiği tecrübe ile sektörün korona sonrası dönemde e-ticaret ile büyümeye daha fazla önem verebileceği beklenmektedir.

IX.

TARIM SEKTÖRÜ

T

ürkiye’de tarım sektörü, % 6 civarındaki katkısı ile milli gelirin en önemli belirleyicilerinden biri olup, yıllık ortalama 5 milyon kişiye sağladığı istihdam ile de refahın dağılmasına katkı vermektedir. TUSİAD’ın,

Tarım ve Gıda 2020 raporuna göre; gıda, içecek ve tarım sektörü birbirleriyle iç içe geçmiş, sürekli olarak ilişkileri devam eden ve birbirlerini tamamlayan sektörlerdir. Sektör, 2,2 milyon üreticiyi, yaklaşık 13 binin üzerindeki üretici örgütlenmesini ve 30 binin üzerinde küçük veya büyük ölçekli firmayı kapsayan bir çerçeveyi ifade etmektedir.

Tarım sektörü, tahıl, sebze, meyve dışında hayvancılık ve hayvansal ürünleri de içermektedir. Yakın zamanda yapılan tanım değişikliğine bağlı olarak Türkiye, nüfusu kırsalda değil kentlerde yaşayan bir ülke olarak değerlendirilmektedir.

Tarım sektörü, çevresel sorunların artması, gıda güvenliğinin öne çıkması, dünya nüfus artışı ve bölgesel dengesizliklerdeki artış, sulama problemleri gibi nedenlerle, sürdürülebilir kalkınmanın belirleyicisi olarak kabul edilmekte ve son yıllarda stratejik niteliği yüksek sektörler içerisindeki yerini perçinlemektedir. Korona salgını sırasında sektör, bu sayılan özellikler dışında tedarik zincirinde yaşanan ve yaşanabilecek sorunlara bağlı olarak da ikame edilmesi zor bir konu olarak değerlendirilmiş ve önemi belirginleşmiştir.

Korona salgını sektörün önemini belirginleştirmiş olsa da, krizin ardından ekonomik faaliyetlerin durma noktasına gelmesi dünya tarım ticareti açısından negatif bir sonuç ortaya çıkarmıştır. Kredi Kayıt Bürosu

(KKB) tarafından hazırlanmış olan “Koronavirüsün (Covid-19) Tarım ve Gıda Sektörüne Etkileri” (Nisan-2020) raporunda, tarım sektörüne ilişkin şöyle bir değerlendirme yapılmıştır; ...salgından dolayı zaten kesintiye uğrayan uluslararası taşıma ve kapanan gümrükler nedeniyle ellerindeki ihrac amaçlı ürünü satamayacaklardır. Salgın nedeniyle tüm dünyada alınan ilk tedbir, sosyal hayatta temasın azaltılması için iş yerlerinin kapatılması olduğundan, dışarıda (ofis, restoran, otel, kafeler vb.) gıda tüketimi durmuştur. Bu durum, ilk etapta gıdaya olan toplam talebi azaltmış durumdadır. Bu nedenle ihrac edilemeyen ürünlerin kısa vadede yurt içinde tüketilmesi de mümkün değildir. Depolanabilir ürünler için ekstra depolama masrafı, bozulabilir ürünler için ise gıda atığı ve israfı riski doğmuştur.

Türkiye’de, ihracat koşullarının bozulması nedeniyle, tarım ürünleri ihracatında sıkıntılar yaşamış ve yurt içi satışlarda ilk aylarda bir artış olsa da toplamda büyüme elde edememiştir.

Diğer taraftan, özellikle hayvancılık tarafında ithal girdi kullanımı artan sektörde, arz tarafında ortaya çıkan fazlalığa rağmen, kurlarda yaşanan artış nedeniyle nihai ürün fiyat artışları devam etmiştir.

Salgın sırasında, Türkiye’nin de tarımsal ürün satın aldığı bazı üretici ülkelerin salgını gerekçe göstererek ihracatlarını kısma yoluna gittikleri görülmüştür. Bu durum bu ürünlerde bir yandan spekülasyon riskini doğurmakta, diğer yandan “yerli üretimin” önemini bir kez daha göstermektedir

2020 yılı ilk çeyreğindeki dış ticaret verileri sektörlere göre incelendiğinde, en çok ithalat yapan sektörler Hayvan Yemi, Bitkisel Yağ ve Hububat Ticareti sektörleri olarak sıralanmıştır. Toplam ithalatın yarısı bu üç sektör tarafından yapılmıştır.

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), geliri düşük ve dayanıksız toplum kesimlerini korumak, gıda tedarik zincirlerini canlı tutmak ve pandeminin gıda sistemi üzerindeki etkilerini hafifletmek için hızlı önlemler alınmasını, bu yapılmazsa dünyanın bir “gıda krizi” riski taşıdığını belirtmektedir.

Birçok ülke salgına cevap olarak tarım ve gıda sektörleri için farklı risk azaltıcı önlemler ve uyum önlemleri almaktadır. Alınan önlemler gruplandığında, tarım ve gıda dağıtım zincirinin sürekliliği, tarım değer zincirinin finansal açıdan sürdürülebilirliği, tarım işçiliği, yerel gıdayı özendirme, tarımda dijitalleşme ve veri paylaşımı başlıklarının öne çıktığı görülmüştür. Bu önlemlerin bazıları ülkemiz için de değerlendirilebilecektir.

IX.1. Tarım Sektörünün Mevcut Durumu ve Korona Salgını Sürecinde Gelişmeler

2019 yıllık programına göre, Türkiye'nin son yıllarda tarımsal katma değer GSMH içindeki ağırlığı % 6'lara düşmüştür. Tarımın sabit sermaye yatırımlarındaki payı 2017, 2018 ve 2019'da % 2 civarındadır. Tarımsal ürünlerin, toplam ihracatta payı % 6'lar civarında, İşgücü istihdamında ise tarımın payı % 19'lardadır. Yıllık kalkınma göstergelerinde tarım diğer sektörlerin gerisinden gelmektedir. Hatta 2016 yılında tarımsal kalkınma eksilerde (% -2,6) seyretmiştir. 2006 yılında kabul edilen Tarım Kanunu'na göre, GSMH'nin en az % 1'inin tarım desteği olarak verilmesi gerekirken, 2019 yılında tarımsal destekleme bütçesi 16 milyar 989 milyon TL olarak gerçekleşmiş, yani yasa öngörüsünün ancak yarı seviyesinde uygulanmıştır.

37 milyon hektarlık tarımsal arazimizin 3,6 milyon hektarının işlenemez duruma düşmesi ve özellikle son 7 yılda, 1 milyon hektar tarım

arazisini kaybetmiş olmamızda, girdi fiyatlarındaki artışın yanında, birçok köyde 40 yaşından daha genç kimse kalmamasının büyük payı olduğu belirtilmiştir. Türkiye'nin tarım arazisi varlığı 2006 yılında 40 milyon hektar civarında iken 2019 yılında 37,7 milyon hektara gerilemiştir. Buğday ekim alanları son 30 yılda 2 milyon hektardan fazla daralmış ve 18,8 milyon hektar civarına inmiştir.

Tablo 18 : Türkiye Tarım Alanları (Bin Hektar)

	Toplam Tarım Alanı
2012	38 399
2013	38 423
2014	38 558
2015	38 551
2016	38 328
2017	37 964
2018	37 797
2019	37 712

Kaynak : TÜİK

Geleneksel olarak, buğday üretiminde çok güçlü olan ve buğday fazlası olan Türkiye son yıllarda buğday üretimini artıramadığı gibi, buğday ithal eden bir ülke durumuna gelmiştir. Türkiye'nin buğday üretimi 22 milyon ton seviyelerinden, 2019 yılında 19 milyon tona gerilemiştir.

Tablo 19 : Türkiye Tahıl ve Bitkisel Ürünler Üretimi (Ton)

	Buğday	Arpa	Mısır	Ayçiçeği	Pamuk (Kütlü)	Şekerpancarı
2012	20 100 000	7 100 000	4 600 000	1 370 000	2 320 000	14 919 940
2013	22 050 000	7 900 000	5 900 000	1 523 000	2 250 000	16 488 590
2014	19 000 000	6 300 000	5 950 000	1 637 900	2 350 000	16 743 045
2015	22 600 000	8 000 000	6 400 000	1 680 700	2 050 000	16 022 783
2016	20 600 000	6 700 000	6 400 000	1 670 716	2 100 000	19 592 731
2017	21 500 000	7 100 000	5 900 000	1 964 385	2 450 000	21 149 020
2018	20 000 000	7 000 000	5 700 000	1 949 229	2 570 000	17 436 100
2019	19 000 000	7 600 000	6 000 000	2 100 000	2 200 000	18 085 528

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı

Türkiye'nin buğday üretimi yurt içi ihtiyacını karşılayabilmektedir. Buna rağmen buğday ithal ediliyor olması, gelen buğday ile un üretimi yapıp bunun ihraç edilmesi olarak açıklanmaktadır.

Tarım ve Orman Bakanlığı, Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü'nün Şubat 2020 tarihli raporuna göre, kayıtlı büyükbaş hayvancılık işletme sayısı 1.419.454, kayıtlı küçükbaş hayvancılık işletme sayısı ise 429.650 adettir. Büyükbaş hayvan sayısı 2016 yılından sonra sağlanan teşviklerle artış göstermiş, 2019 yılında 17.8 milyon adet olmuştur. Küçükbaş hayvan sayısı ise son yıllarda büyüme göstermemiş ve 2018 yılında 46,1 milyon olan hayvan sayısı, 2019 yılında 44,5 milyon adet olmuştur.

Tablo 20 : Türkiye’ de Hayvan Stoku (Adet)

Yıl	Büyükbaş	Küçükbaş
2012	14.022.347	35.782.519
2013	14.532.848	38.509.795
2014	14.244.673	41.462.349
2015	14.127.837	41.924.100
2016	14.222.228	41.329.232
2017	16.105.025	44.312.308
2018	17.220.903	46.117.399
2019	17.872.331	44.481.479

Kaynak : TÜİK

Son yılda, toplam süt üretimi bir önceki yıla göre % 3,8 artarak 22 milyon 960 bin ton olmuştur. Süt üretiminin % 90,5’ ini inek sütü, % 6,6’ sını koyun sütü, % 2,5’ ini keçi sütü ve % 0,3’ ünü manda sütü oluşturmuştur.

Hayvancılık sektörü, son yıllarda gösterilen ilgiye rağmen büyüme ve karlılık sorunları yaşayan bir sektör durumundadır. Sektörde ithal girdi (yem) kullanımı artmıştır. İthal girdilerin fiyatların yükselmesinin yol açtığı maliyet artışları ve düşük satış fiyatları nedeniyle katma değer yaratmakta zorlanan sektör korona salgını öncesinde (2019 son çeyreğinde) nispeten olumlu bir dönem yaşamıştır. Bu duruma, et ve süt fiyatlarındaki artış ve kurların bir dönem sabit kalması yol açmıştır. Salgın döneminde döviz kurlarının yeniden artışı hayvancılık işletmelerinde yem giderlerinin artacağı ve zarar edileceği korkusunu yeniden günde-

me getirmiştir. İşletmelerin yükselen yem fiyatlarından korunması giderek zorlaşmaktadır. İşletmelerin yükselen maliyetlerden korunamaması halinde, ya ürün fiyatları artacak ya da üretim azaltılacaktır. Süt ve et fiyatlarının artırılması zor bir olasılık olarak değerlendirildiğinde, sektörde yeniden daralma olması olasılığı gündeme gelecektir.

Türkiye Süt, Et, Gıda Sanayicileri ve Üreticileri Birliği (SETBİR), hayvancılıkta en önemli yetiştirme unsurunu, kaliteli ve yeterli miktarda kaba ve kesif yem ihtiyacının karşılanması olarak ifade etmekte, yurtiçi yem hammaddesi üretiminin yeterli olmadığını belirtmektedir. Yem hammaddesi ihtiyacı büyük oranda ithalat ile karşılandığından, dövizle bağlı istikrarsız bir piyasanın hüküm sürdüğü tespiti yapılmaktadır. Bu tespitiye bağlı olan durum, korona salgını döneminde kurlarda yüksek artışlar olmasına bağlı olarak yem fiyatlarında yine istikrarsızlık oluşturabilecektir.

Korona salgını sonrasında ortaya çıkan istikrarsız ortamın giderilebilmesine yönelik olarak SETBİR şu önerileri yapmaktadır :

- Kesif yem üretiminin % 60'ı ithal girdilere dayanıyor. Çiğ süt ve kırmızı et maliyetlerini önemli ölçüde etkileyen yem fiyat istikrarı için yem sektörü desteklenmeli.
- Kaba ve kesif yem hammaddesi ihtiyacının karşılanması için hayvancılığa dayalı yem bitkisi üretimi teşvik edilmeli.
- Meraların, ihtisas sahibi üreticilere, ıslah şartıyla kiralanacağı bir düzen getirilmeli.

Korona salgını ile birlikte talebin kesilmiş olması bir çok üründe fiyatların gerilemesi beklentisi yaratmıştır. Ancak, aynı dönemde arzda ortaya çıkan daralma ve tedarik koşullarının zorlaşması, beklenen indirimle-

rin oluşmasını engellemiş görünmektedir. Benzer nedenlerle ve maliyet birikmesi kaynaklı olarak tarım ürünlerinin fiyatlarında artış olasılığı ortaya çıkmıştır. Nitekim ülkemizde, Mart ayından sonra, normal olarak gıda fiyatlarının gerilemesinin beklendiği Nisan, Mayıs aylarında dahi gıda fiyatları enflasyonunun sürdüğü gözlenmiştir. İhracatın çok yavaşladığı ve arzın yeterli olduğu bu dönemde fiyatların yukarı yönlü hareket etmesi, gıda üretiminde ithal girdilerin fazlaca kullanılması ve bu durumun kur artışları üzerinden gıda fiyatlarını artırması olarak değerlendirilmektedir.

Tarımsal girdilerden gübre ve zirai ilacın büyük bölümü, yemin ise önemli bir kısmı ithalata bağımlıdır. Son dönemde yaşanan döviz kuru artışları bu girdilerde fiyat artışı riski doğurmaktadır. Tarımsal çıktıya (üretim) bu kadar ihtiyaç duyulan bir ortamda girdi fiyatlarının artması, üreticilerin bazı girdileri (gübre gibi) yetersiz kullanmasına neden olabilecektir. Bu nedenle 2020 yılı tarımsal girdi desteklemelerinin gecikmeden açıklanması üreticinin davranışlarını etkileyebilecektir. Bu girdiler için sanayicilerin ihtiyaç duyacağı hammadde ithalatının akıbetini ise salgının süresi belirleyecektir.

IX.2. Sonuç

Korona salgını döneminde tarım sektörü stratejik önemi nedeniyle büyük ilgi gösterilen sektörlerden birisi olmuştur. Dünya ticaretinin daralması, ülkeler arası tarım ürünleri sevkiyatının durması, gıda güvenliğini ve sürdürülebilir büyüme konularını belirgin tartışmalar haline getirmiştir.

Salgının yarattığı belirsizlik ortamında tarımsal üretim sektörü ile tarımsal sanayi sektörünün birbirlerine ne kadar bağımlı ve ihtiyaçları olduğu çok daha net anlaşılmıştır. KKB raporunda da ifade edildiği

gibi, çiftçiler yeteri kadar üretmezse tarımsal sanayi şirketleri şalter kapatmak zorunda kalacak, tam tersi şekilde tarımsal arz fazlası oluşur ise çiftçiler sanayicilerin bu fazlayı satın alarak mamul (işlenmiş) ürüne dönüştürmesine her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyacaklardır. Salgının başlangıcında işlenmiş ve dayanıklı gıda maddelerine (makarna, un, salça, konserve, vs.) olan aşırı talep şimdilik gıda işletmelerinin stok yapısını bozmuştur. Fakat bu durum böyle devam etmeyeceği ve kısa sürede yeni bir dengeye ulaşılacağı beklenmektedir. Bu aşamada sanayicilerin çiftçilere verebileceği erken mesajlar çiftçiler için çok değerli olacaktır.

Salgın döneminde tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de tahıl (özellikle buğday, mısır ve pirinç) ve baklagil (fasulye, mercimek, nohut) stokları önemli hale gelmiştir. Bu ürünlerin çoğunda arz açığımız bulunmaktadır. Buğdayda ise geçtiğimiz yıl üretim düşüşü yaşandığından, bu süreçte tahıl ve baklagiller üretimini artırıcı tedbirler alınması gerekebilecektir.

Döviz kurunun küresel salgın döneminde yükselmesi ithalata bağımlı bazı önemli girdilerde (gübre, ilaç, yem) fiyat artışlarına yol açacaktır. Özellikle hayvancılık sektörünün yem fiyatı artışlarından etkilenmesi olasılığı yüksek görünmektedir.

X.

ULAŞIM ve
TAŞIMACILIK SEKTÖRÜ

Başta turizm olmak üzere, şu ana kadar değerlendirmiş olduğumuz tüm sektörler, iyi işleyen bir ulaşım ve lojistik hizmetleri sektörü olması halinde faaliyetlerini verimli bir şekilde sonlandırabilmektedirler. Ulaşım sektörü, diğer sektörlerin faaliyet etkinliğini artırma gücü olan bir sektör olmakla birlikte, bu sektörlerdeki hareketlerden de etkilenmektedir.

Ulaşım ve taşımacılık sektörü, dünya ticaretinin ve turizm hareketlerinin hızla büyümeye başladığı küreselleşme sürecinden faydalanmış ve yüksek faaliyet seviyelerine çıkabilmiştir. Özellikle havayolu ve denizyolu taşımacılığı yüksek oranlarda büyümüş, rekabetçi üretimin destekleyici unsurları arasında yerlerini almışlardır.

Üretim ve satışın destekleyicisi olan lojistik hizmetleri, imalat ve ticaretin vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir. İmalat kanadında maliyetlerini optimize etmek isteyen şirketler, maliyet unsurlarını en aza indirmek için üretim merkezlerini kıtalara yayarken sürecin hatasız işlemesi için gelişmiş lojistik ağlarına ihtiyaç duymaktadırlar. Satış tarafında ise ülkeler arasında giderek serbestleşen ticaret ve artan müşteri beklentileri, güçlü lojistik altyapısını bir ihtiyaçtan ziyade zorunluluk seviyesine yükseltmiştir.

Diğer yandan, tüm dünyada hızla yaygınlaşan e-ticaret hizmetleri lojistik sektörünün her zamankinden daha mecburi ve vazgeçilmez bir iş alanı olarak karşımıza çıkmasına vesile olmuştur. Perakende sektörü içinde büyüklüğü çift rakamlara ulaşan e-ticaret alanı, güçlü bir altyapı

hizmeti servisi ihtiyacı duymaktadır. E-ticaretin büyümesinin doğrudan etkileyeceği sektörlerin başında lojistik gelmektedir.

Dünya ticaretinin ana merkezleri, lojistik altyapılarının güçlü olduğu bölgeler olarak öne çıkmaktadır. Bu bölgelerin, sadece fiziki altyapı olarak değil ar-ge, teknolojik iyileşme, insan kaynağı gibi alanlarda desteklenmesi gerekmektedir.

KPMG tarafından hazırlanmış olan, “Taşımacılık, Sektörel Bakış” (2020) raporunda yer alan veriye göre; “Dünya Bankası’nın iki yılda bir yayımladığı Lojistik Performans Endeksi (LPE) listesinde 160 ülkenin yer aldığı sıralamada ülkemiz yayımlanan son çalışma olan 2018 itibarıyla 47. sırada yer almaktadır. Türkiye, 2012 yılından bu yana, sıra kaybetmektedir. 2012 yılında 27. sırada yer alan ülkemiz kendine 2014’te 30, 2016’da ise 34. sırada yer bulmuştur. Bu veri, lojistik alanında büyük atılımlar yapan sektörümüzün, göreceli olarak geride kaldığını göstermektedir.

X.1. Ulaşım ve Taşımacılık Sektörünün Mevcut Durumu ve Korona Salgını Sürecinde Gelişmeler

Sektör, korona salgını ile birlikte karantina uygulamalarının başlaması nedeniyle, çok hızlı ve derin şekilde faaliyetlerinde düşme yaşamış ve krize girmiştir. Krizin sonuçlarının en fazla etkilendiği alanlar, hava ve karayolu taşımacılığı olmuştur. Denizyolu taşımacılığına etkisi nispeten sınırlı olmuştur. Hava ulaşımında yolcu sayısı ilk 4 ay itibarıyla % 50’den fazla gerileme göstermiştir. Sınırların kapatılması, kentlerde karantinalar uygulanması nedeniyle karayolu yolcu taşımacılığı neredeyse durmuştur. Deniz ulaşımında ise, yolcu taşımacılığı durmuş ancak, ticari taşımacılık da bir azalma gözlenmemiştir. Ancak, denizcilik

sektöründeki ticari taşımacılığın, dünya ticaretindeki daralmaya bağlı olarak 2020 yılına zayıf bir performansla başladığı bilinmektedir.

Küresel ticaretteki korumacı eğilimler ve korona salgını sonrasında getirilen ilave sınır önlemleri taşımacılık sektörünün büyümesi önünde yeni engeller oluşturmaktadır.

X.1.1. Kara Taşımacılığı

Yurtiçi yolcu ve yük taşımacılığında en çok tercih edilen yöntem karayolu taşımacılığıdır. Özellikle son 15 yılda yapılan altyapı yatırımları, yolcu ve yük taşımacılığını nitelik ve nicelik olarak iyileştirmiş ulaşım kalitesini yükseltmiştir.

Havayolu ve demiryolu yolcu taşımacılığının paylarındaki artışlar karayolu yolcu taşımacılığını kullanan yolcu sayısını azaltmış, rekabet koşulları kar marjlarının düşmesine yol açmıştır.

Korona salgınına bağlı olarak şehirler arası yolcu taşımacılığına getirilen kısıtlar ve karantina koşullarına uygun taşıma yapmak gerekliliği, yolcu sayısını düşürmüştür. Otobüs taşımacılığı sıkıntılı bir dönem geçirmektedir.

Haziran ayı ile birlikte başlatılan normalleşme çalışmaları kapsamında otobüs kapasiteleri yarı oranında düşürülmüştür. Bu durum, taşıma maliyetlerinin ve dolayısıyla fiyatların artmasına yol açmıştır.

Yurtiçi ticari amaçlı taşımacılık faaliyetleri de korona salgınından etkilenmiş ve hacim kaybetmiştir. Özellikle tarım ürünü taşımacılığı ve ihracatı yapan ticari araçların iş hacminde daralma olmuştur.

Demiryolu taşımacılığı, sürdürülebilirlik açısından büyük öneme sahip olmasına rağmen ülkemiz yük taşımacılığında kayda değer bir hacimsel büyüklüğe ulaşamamıştır. Trenlerin yolcu taşıma kapasitelerinde küçük oranlı artışlar elde edilmiş olsa da, yük taşıma kapasiteleri son 10 yılda fazla değişmemiştir.

Korona salgını etkisine bağlı olarak karayolu taşımacılığı, hem yük hem de yolcu kapasitelerinde kayıplar yaşamışlardır. Bu kayıpların Haziran ayı sonrasında da yerine konması zor görünmektedir.

X.1.2. Deniz Taşımacılığı

Türkiye’de denizyolu taşımacılığı yerel ve uluslararası ticarete kullanılabilir. Son yıllarda kapasitesini ve payını artırabilmiş olsa da sektör, potansiyeline uygun bir gelişme gösterememiştir.

Sektör, özellikle dış ticaretin lojistik gereksinimini tek başına karşılayabilmektedir. Denizyolu taşımacılığı, 2019 sonu itibarıyla ihracat bacağına % 62, ithalat bacağına ise % 54’lük pay almıştır.

2018 yılı sonrasında dünya ticaret hacminde daralma yaşanmaya başlanmıştır. Bu nedenle, deniz taşımacılığı sektörü fiyat ve karlılıkta düşüşler yaşamıştır. Bu durum Türk denizcilik sektörünü de etkilemiş, firmalar finansal sıkıntı yaşamışlardır.

Denizyolu ile yolcu taşımacılığında, 2012 yılı ile başlayan sert düşüş devam etmektedir. Türkiye, uzun zamandır kruvaziyer gemilerini ağırlayamamaktadır. Bu duruma, politik gelişmelerle birlikte liman problemleri sebep olmuş görünmektedir. 2020 yılı ikinci yarısında devreye girmesi beklenen Galataport projesi ile birlikte kruvazier turizminin canlılık kazanması beklenmekteydi. Ancak, proje tamamlansa bile, yolcu gelmesi olasılığı çok azalmış görünmektedir.

Ticari deniz taşımacılığı, dış ticaret hacminde yaşanacak iyileşmelere bağlı olarak gelişecektir. 2020 yılında toplam ticaret hacminde azalma beklendiğine göre, gemi taşımacılığı da bu gelişmeden etkilenecektir.

X.1.3. Hava Yolu Taşımacılığı

Korona salgınına ilişkin ilk haberlerin gelmesinin ardından ilk önce yasaklanan faaliyet konusu ulaşım, özellikle havayolu ulaşımı olmuştur. Mart ayı sonuna gelindiğinde, dünya nüfusunun yaklaşık % 91'ini temsil eden ülkeler seyahat yasağı getirmişler ve sınırlarını kapatmışlardır.

Korona salgını öncesinde; 2019 yılında dünyada 4 milyar insan seyahat etmiş ve 2020'de bu rakamın 5 milyar kişiye kadar çıkması beklenirken, salgın sonrasında kapasitenin % 25-30 aralığına kadar düşmesi beklenmektedir.

Dünya havacılık sektörü, tarihinin en büyük krizini yaşamaktadır. Nisan 2019 ile karşılaştırıldığında, Nisan 2020'de dünya uçak kapasite kullanımı % 70 ile 80 oranında aşağıda yani havacılık sektöründe an itibarıyla 300 milyar dolar üzerinde bir kayıp yaşandığı tahmin edilmektedir. Nakit akışı havayolu taşımacılığı için hayati önem taşımaktadır. Havayolu sektörü çok yüksek seviyelerde sabit giderler ile çalıştığı için likidite önem taşımaktadır. Diğer yandan, yatırımlarında ağırlıklı olarak leasing yöntemi ile finansmanı kullanan sektörde borçların ödenmesinde de sorunlar beklenmektedir.

Türkiye'de, havayolu ile taşınan yolcu sayısı 210 milyon kişiyi geçmişken ve bu sayının daha da artması beklenirken, korona krizi sonrasında beklentiler gerilemiştir. 2019 yılına gelindiğinde, özellikle dış hat yolcuları sayısında artış olmuş ve iç hat yolcu sayılarını geçmiştir. Ancak,

korona salgını sonrasında dış hat uçuşları tamamen durmuş, iç hatlarda sınırlı hizmet verilmiştir.

Havayolu taşımacılığı Haziran ayı başı itibariyle kontrollü olarak yeniden başlatılmıştır. Önce iç hat uçuşlarında belli hatlar açılmış, 15 Haziran itibariyle dış uçuşlarda da belli destinasyonlara uçulacağı açıklanmıştır. Ancak, yolcu sayısının eski seviyelerinde olması, alınan önlemlere bağlı olarak, beklenmemektedir.

Moody's tarafından Haziran ayı başında yapılan açıklamada; havacılık sektörünün 2023 yılından önce toparlanamayacağı ve derin yapısal değişikliklerle karşı karşıya kalacağı ifade edilmiştir. Moody's in açıklamasında, sağlıkla ilgili endişeler, kurumsal seyahat politikalarındaki değişiklikler, uluslararası seyahatteki olası kısıtlamalar ve daha düşük gayrisafi yurt içi hasıla ile yükselen işsizlik kaynaklı azalan harcamalar nedeniyle yolcu talebinin 2022'ye kadar sınırlı olacağı bildirilmiştir.

Havacılık taşımacılığı sektörü, turizm hareketlerinin daralması, iş seyahatlerinin azalacağına dönük beklentiler nedeniyle zor bir dönem geçirecektir. Tüm dünyada havayolu şirketlerine ilişkin iflas haberleri gelmekte ve hükümetlerin kurtarma paketleri açıkladıkları gözlenmektedir. Türkiye'de de sektörün devlet desteğine ihtiyacı olduğu açıktır.

X.2. Sonuç

Taşımacılık sektörü hem yurt içi hem de yurt dışı gelişmelerden doğrudan etkilenmektedir. Yurt içindeki ekonomik yavaşlama ile birlikte, çevremizde yaşanan ekonomik ve politik istikrarsızlık sorunları, koronavirüs gibi insan sağlığını tehdit eden konular nedeniyle oluşan ekonomik duraklamalar taşımacılık sektörünün gelecek beklentilerini olumsuz etkileyen unsurlar durumuna gelmişlerdir.

Sektörü olumsuz gelişmelerden korumak için tüm dünyada önemli destek paketleri açıklanmaktadır. Ülkemizde de, başta havacılık sektörü olmak üzere ulaşım sektörünün desteklenmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

XI.

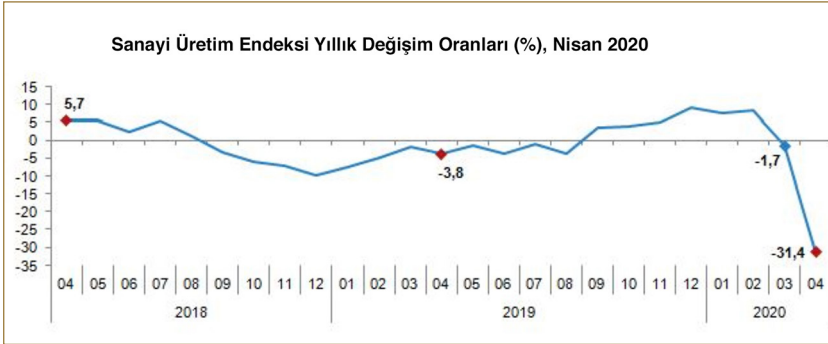
ENDEKSLER

X

I.1. Sanayi Üretim Endeksi, Nisan 2020

TÜİK tarafından açıklanan Sanayi Üretimi Endeksi verilerine göre, Nisan ayında sanayi üretimi yıllık bazda %31,4 oranında küçülmüştür. Sanayinin alt sektörleri incelendiğinde, 2020 yılı Nisan ayında madencilik ve taş ocakçılığı sektörü endeksi bir önceki yılın aynı ayına göre %14,5, imalat sanayi sektörü endeksi %33,3 ve elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtım sektörü endeksi %14,9 oranında azalmıştır.

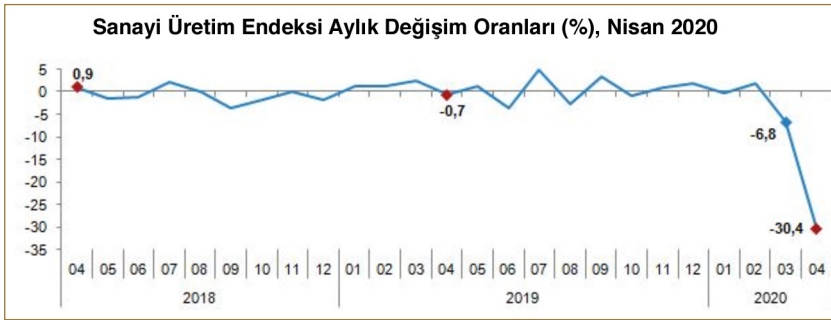
Grafik 6 : Sanayi Üretim Endeksi Yıllık Değişim

Kaynak : TÜİK

Sanayi Üretim Endeksi Nisan ayında, bir önceki aya göre aylık bazda % 30,4 oranında küçülmüştür. Sanayinin alt sektörleri incelendiğinde, 2020 yılı Nisan ayında madencilik ve taş ocakçılığı sektörü endeksi bir önceki aya göre % 13,0, imalat sanayi sektörü endeksi % 32,5 ve elekt-

rik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtım sektörü endeksi % 12,4 azalmıştır.

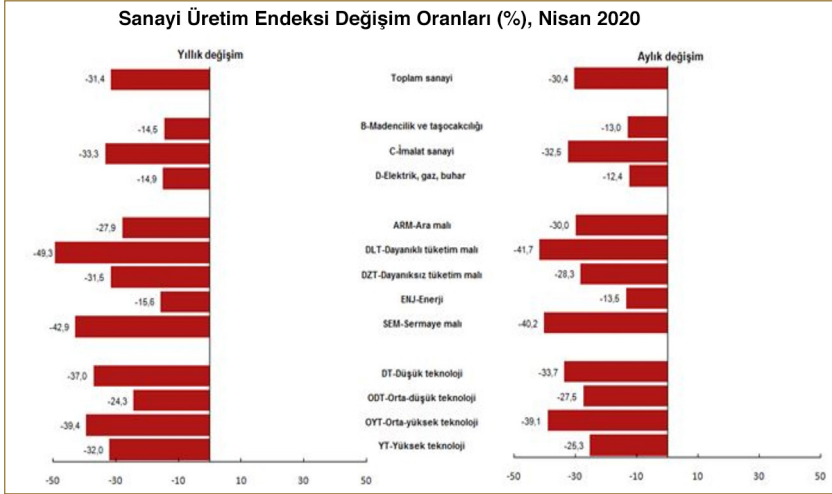
Anlaşılabacağı üzere, korona salgınının Mart 2020’de ortaya çıkan toplam sanayi üretimi üzerindeki daraltıcı etkisi, Nisan ayında kendisini dramatik bir biçimde göstermiştir.

Grafik 7: Sanayi Üretim Endeksi Aylık Değişim

Kaynak : TÜİK

Aşağıda Grafik 8 de görüleceği üzere, Nisan Ayı Sanayi Üretimi Endeksi verileri büyük bir daralmayı göstermektedir. Toplam Sanayi üretimi, yıllık bazda % 31,4 oranında küçülürken, aylık bazda % 30,4 oranında küçülmüştür. Alt sektörlerde yıllık bazda baktığımızda, madencilik ve taş ocağı sektörü, % 14,5, imalat sanayi % 33,3, elektrik, gaz buhar sektörü % 14,9, ara malı sektörü % 27,9, dayanıklı tüketim malları sektörü % 49,3, dayanıksız tüketim malları sektörü % 31,5, enerji sektörü % 15,6, sermaye malı % 42,9, düşük, orta ve ileri teknoloji üretimlerinde ortalama olarak % 30,0’ların üzerinde bir küçülme meydana gelmiştir.

Grafik 8 : Sanayi Üretim Endeksi Değişim Oranları

Kaynak : TÜİK

Keza sert küçülme gösteren imalat sanayinin (Yıllık: % 33,3, Aylık: % 32,5), alt dallarındaki küçülme tablosu da, üretimdeki küçülmenin vahametini göstermektedir.

Tablo 21: Nisan Ayı Sanayi Üretim Endeksi İmalat Sanayi Alt Dalları

(%)	2019 Nisan	2020 Nisan
Gıda Sektörü	1,2	-10,2
Giyim Sektörü	3,4	-60,3
Kimya Sektörü	-4,8	-16,2
Plastik Sektörü	-7,7	-32,5
Ana Metal Sektörü	-12,4	-25
Elektronik Sektörü	13,2	-35,2
Elektronik Teçhizat Sektörü	-6,2	-40,2
Makine Sektörü	-11,6	-27,9
Otomotiv Sektörü	-12,5	-77,6
Mobilya Sektörü	-0,2	-43,9

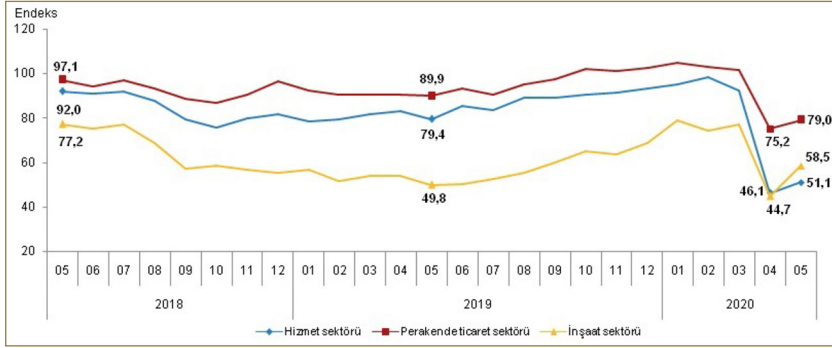
Kaynak : TÜİK

Nisan ayında Genel Sanayi Üretiminde Endeks değeri 76.4 puana geriledi. Bu endeks en son Ocak 2013'te 76 puana kadar düşmüştü. Yine Nisan 2020 verilerine, imalat sanayiinin itici gücü olan alt sektörler bakımıldığında en dikkat çekici düşüşler yıllık bazda % 77,6 ile otomotiv, % 60.3 ile giyim, % 32.5 ile plastik, % 25 ile ana metalde görüldü.

XI.2. Sektörel Güven Endeksi, Mayıs 2020

Nisan 2020'de dip yapan **Sektörel Güven Endeksi'nin** Mayıs 2020'de, **hizmet, perakende ticaret ve inşaat sektörlerinde** yükseldiği görülüyor. Mevsim etkilerinden arındırılmış güven endeksi Mayıs ayında bir önceki aya göre; hizmet sektöründe % 10,8, perakende ticaret sektöründe % 5,0 ve inşaat sektöründe % 31,1 arttı.

Mayıs 2020 dönemine ait mevsim etkilerinden arındırılmış sektörel güven endeksleri aşağıdaki grafikte verilmiştir.

Grafik 9: Mevsim Etkilerinden Arındırılmış Sektörel Güven Endeksleri, Mayıs 2020

Kaynak : TÜİK

Hizmet sektörü güven endeksi 51,1 oldu.

Mevsim etkilerinden arındırılmış hizmet sektörü güven endeksi Nisan ayında 46,1 iken, Mayıs ayında % 10,8 oranında artarak 51,1 değerini aldı. Hizmet sektöründe bir önceki aya göre, gelecek üç aylık dönemde hizmetlere olan talep beklentisi alt endeksi % 82,9 artarak 77,2 oldu. Son üç aylık dönemde hizmetlere olan talep alt endeksi % 19,2 azalarak 39,0 değerini aldı. Son üç aylık dönemde iş durumu alt endeksi ise % 22,5 azalarak 37,1 oldu.

Perakende ticaret sektörü güven endeksi 79,0 oldu.

Mevsim etkilerinden arındırılmış perakende ticaret sektörü güven endeksi Mayıs ayında % 5,0 oranında artarak 79,0 değerini aldı. Perakende ticaret sektöründe bir önceki aya göre, mevcut mal stok seviyesi alt endeksi % 1,6 artarak 120,4 oldu. Gelecek üç aylık dönemde iş hacmi-satışlar beklentisi alt endeksi % 4 8,8 artarak 75,1 değerini aldı. Son üç aylık dönemde iş hacmi satışlar alt endeksi ise % 26,7 azalarak 41,6 oldu.

Mevsim etkilerinden arındırılmış inşaat sektörü güven endeksi 58,5 oldu.

Mevsim etkilerinden arındırılmış inşaat sektörü güven endeksi Mayıs ayında % 31,1 oranında artarak 58,5 değerini aldı. İnşaat sektöründe Mayıs ayında girişimlerin % 18,2'si faaliyetleri kısıtlayan herhangi bir faktörün olmadığını, % 81,8'i ise faaliyetlerini kısıtlayan en az bir temel faktör bulunduğunu belirtti. İnşaat sektöründe faaliyetleri kısıtlayan temel faktörlerden; “diğer faktörler” Nisan ayında % 50,7 iken Mayıs ayında % 47,3, “talep yetersizliği” Nisan ayında % 42,4 iken Mayıs ayında % 44,8 ve “finansman sorunları” Nisan ayında % 39,0 iken Mayıs ayında % 39,9 oldu.

XI.3. Reel Kesim Güven Endeksi, Mayıs 2020

Koronavirüs salgını sonrasında normalleşme adımlarının arka arkaya atıldığı ekonomide, bu hamlelerin etkisi veriler üzerinde de görülmeye başlanmıştır. Bu verilerden biri olan Reel Kesim Güven Endeksi, Mayıs ayında bir önceki aya göre 10,1 puan artarak 76,9 puana ulaşmıştır.

Grafik 10: Reel Kesim Güven Endeksi

Kaynak: TCMB

2020 yılı Mayıs ayında İktisadi Yönelim Anketi sonuçları, imalat sanayinde faaliyet gösteren 1727 işyerinin yanıtlarının ağırlıklandırılıp toplulaştırılmasıyla elde edilerek değerlendirilmiştir. 2020 yılı Mayıs ayında RKGE, bir önceki aya göre 10,1 puan artarak 76,9 seviyesinde gerçekleşmiştir. Endeksi oluşturan anket sorularına ait yayılma endeksleri incelendiğinde, gelecek üç aydaki ihracat sipariş miktarı, gelecek üç aydaki üretim hacmi, genel gidişat, sabit sermaye yatırım harcaması, gelecek üç aydaki toplam istihdam miktarı ve mevcut mamul mal stokuna ilişkin değerlendirmeler endeksi artış yönünde etkilerken, son üç aydaki toplam sipariş miktarı ve mevcut toplam sipariş miktarına ilişkin değerlendirmeler endeksi azalış yönünde etkilemiştir. Mevsimsellikten arındırılmış reel kesim güven endeksi (RKGE-MA) bir önceki aya göre 11,2 puan artarak 73,5 seviyesinde gerçekleşmiştir.

XI.4. İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranları

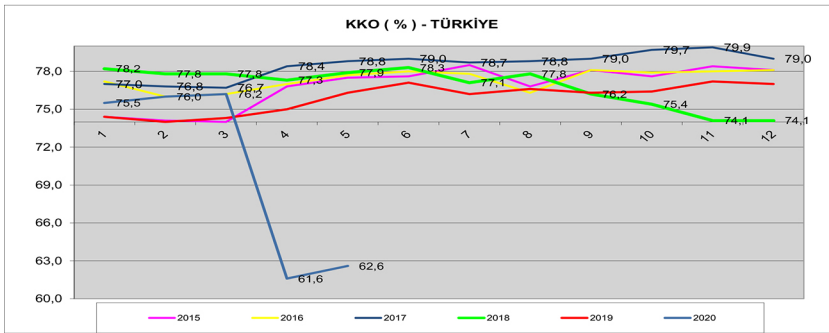
Korona salgını etkilerini göstermeye başladıktan sonra tesislerde üretim durmuş ya da çok azalmıştır. Bunun sonucu olarak kapasite kullanım oranlarında dramatik düşüşler gerçekleşmiştir.

Tablo 22 : KKO ve Mevsimsel Etkilerden Arındırılmış KKO (%)

	KKO	KKO-MA	Tüketim Malları	Dayanıklı Tüketim Malları	Dayanaksız Tüketim Malları	Ara Mallar	Yatırım Malları
Nisan 2020	61,6	61,9	58,4	51,2	59,8	65,5	51,4
Mayıs 2020	62,6	62,7	56,3	45,3	58,4	54,5	64,6

Kaynak: TCMB

KKO oranı araştırması, 2020 yılı Mayıs ayında, imalat sanayinde faaliyet gösteren 1727 işyeri tarafından İktisadi Yönelim Anketi'ne verilen yanıtlar toplulaştırılarak değerlendirilmiştir. İmalat sanayi genelinde kapasite kullanım oranı (KKO), bir önceki aya göre 1,0 puan artarak % 62,6 seviyesinde gerçekleşmiştir. Mevsimsel etkilerden arındırılmış kapasite kullanım oranı (KKO-MA), bir önceki aya göre 0,8 puan artarak % 62,7 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Grafik 11: KKO Gelişmeleri

Kaynak: TCMB

Sektörel güven endeksleri, Korona salgınını önleme tedbirleri nedeniyle Nisan ayında sert bir düşüş göstermiş, Mayıs ayında endekslerdeki bu düşüşün, yerini toparlamaya bıraktığı izlenmiştir. Öncü veriler, imalat sanayinde ve perakende satışlarda Mayıs ayında hafif bir toparlanmanın olduğunu göstermektedir. Aynı eğilim, reel kesim güven endeksinde ve imalat sanayi kapasite kullanım oranlarında da gözlemlenmiştir.

XI.5. Sonuç

Sanayi Üretim endeksi Nisan ayı verileri, toplam sanayi üretiminde ve alt sektörlerinde dramatik bir daralmaya işaret etmektedir. Bunun önemli oranda, korona salgınının sebep olduğu olumsuzluklardan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Salgının dünya çapında kontrol altına alınmasıyla, öngörülen kısıtlamaların kaldırılmasıyla sanayi üretiminde bir canlanma olacaktır. Mayıs ayı itibariyle oluşturulan sektörel güven endeksleri, reel kesim güven endeks ve imalat sanayi kapasite kullanım oranları endeksinde yer alan eğilimler, genel olarak Mayıs ve Haziran itibariyle ekonomide başlayan serbestleşmeye ve faaliyetlere bağlı olarak, ekonomide bir dipten dönüşün başlayacağına işaret etmektedir. Unutmayalım ki, Nisan ayı açıkladığımız nedenlerle gerçekten bütün ekonomilerde dip olması gereken bir aydı. Dolayısıyla buradan çıkışın aldattıcı bir baz etkisi olacaktır. Önemli olan bu çıkışın etkili ve sürdürülebilir olmasıdır. Söz konusu iyileşme beklentilerinin hangi sürede ve ne oranda gerçekleşeceği belli değildir. Bu konuda etken rol oynayacak birçok faktörün olduğunu düşünüyoruz.

XII.

SONUÇ

K

orona salgını ve yol açtığı ekonomik sonuçlar, dünyanın tarihsel olarak daha önce yaşamış olduğu büyük krizler ile kıyaslanmaktadır. Sonuçları itibariyle etkisi yüksek bir krizdir. Dünya milli gelirinde %10'a yakın daralma olması tahminleri yapılmaktadır. Bu nedenle, herhangi bir ekonominin kendisini krizden koruma şansı olmayacaktır.

Türkiye ekonomisi, 2018 ve 2019 yıllarını ekonomik olarak sıkıntılı geçirmiş ancak, alınan genişlemeci önlemler ile birlikte 2020 yılına umutlu girmiştir. Nitekim yılın ilk iki ayında pozitif gelişmeler olmuş, korona salgınının etkilerinin ortaya çıktığı Mart ayı verilerine rağmen ilk çeyrek sonunda pozitif milli gelir büyümesi elde edebilmiştir.

Korona salgını ile birlikte yaşanan ekonomik daralma asıl etkisini Nisan – Mayıs aylarında göstermiştir. Bu süreçte, sektörel faaliyet kollarının hemen hemen tamamı krizden etkilenmiş ve alınan önlemlere rağmen küçülmeler yaşanmıştır.

Sektörlere ilişkin yaptığımız ayrıntılı analiz ve değerlendirmelerde, her sektörün salgın sürecinden olumsuz etkilendiği, bu krizden çıkmak için ucuz finansmana erişim olanakları yanında, doğrudan enerji, istihdam, vergisel ve benzeri desteklere ihtiyaç duydukları tespit edilmiştir. Salgının nispeten kontrol altına alınmasıyla Mayıs ayından itibaren başlayan ekonomik toparlanma işaretleri her sektörde görülüyor. Ancak, normalleşme gerçekleşse bile, bütün sektörlerin 2020 öncesi günlerine kısa vadede dönmeleri zor görünüyor.

Dayanıklı tüketim malları sektörü, gelir azalmasından en fazla etkilenen sektörlerin başında gelmektedir. Sektör, talepteki daralmanın yanı sıra, üretim daralması ile de karşılaşmıştır. Tedarik zincirlerinin bozulması, ihracatı olumsuz etkilemiş, kur artışı ve tedarik problemleri, maliyetlerini artırmıştır. Nisan ayında, dayanıklı tüketim malları sektörü yıllık bazda bir önceki yılın Nisan ayına göre %49 oranında küçülmüştür.

Tekstil ve konfeksiyon sektörü, son yıllarda rekabet gücünü korumak açısından sıkıntı çeken bir sektördür. Sektör, özellikle uzak doğunun olumsuz rekabeti ile karşı karşıyadır. Korona salgını döneminde insanların tekstil ve konfeksiyon taleplerinde azalmalar meydana gelmiştir. Öte yandan fabrikaların kapalı kalması üretimi de düşürmüştür. Yurt dışı pazarlarda bir fırsatın ortaya çıkıp çıkmayacağı ise henüz belirsizdir. Beklendiği gibi, lokasyonu ve kalite özellikleri nedeniyle Türkiye'nin yurt dışı pazarda öne çıkması halinde bu durum, korona salgınının tekstil sektörüne olumlu katkısı olarak ortaya çıkmış olacaktır. Ancak, böyle bir gelişmenin kısa vadede olması beklenmemelidir. Güçlü bir daralmanın olduğu Nisan ayında, tekstil ve hazır giyim sektörü yıllık bazda bir önceki yılın Nisan ayına göre % 60,3 oranında küçülmüştür.

Otomotiv sektörü, korona salgını ile ortaya çıkan krizden en fazla etkilenen sektörlerden biri olmuştur. Mart ve Nisan aylarında üretim neredeyse durmuş, satışlar ise eldeki stokların katkısı ile azalarak da olsa sürebilmiştir. Çok sayıda sektörle yüksek seviyede bağlantısı olan otomotiv sektörü, sektörde oluşan bir sorunun diğer sektörlerle hızlı bir şekilde yansiyabilmesi nedeniyle stratejik öneme sahiptir. Açıklanan yeni kredi paketleri ile otomotiv satışlarının artırılması hedeflenmektedir. Ancak, otomotiv satışlarında temel belirleyici unsurunun gelir artışı

olduğu unutulmamalıdır. Gelirler genel seviyesinde yaşanan düşmenin, otomotiv satışlarını da etkileyeceği açıktır. Nisan ayında, otomotiv sektörü üretimi yıllık bazda, bir önceki yılın Nisan ayına göre %77,6 oranında küçülmüştür.

Madencilik sektörü, enerji, imalat ve inşaat sektörleri başta olmak üzere pek çok sektöre ham madde tedarik eden stratejik bir sektördür. Korona salgını süresince madencilik sektörü ilk olumsuz etkilenen sektör olmuştur. Sektörün mali yüklerinin aşağı çekilmesi, maden arama, üretme ve pazara ulaşım faaliyetlerinin desteklenmesi, sektördeki KOBİ niteliğindeki yerli firmalara rekabet gücü kazandırılması önem arz etmektedir. Öte yandan, sektörün etkin ve işlevsel bir hukuksal çerçeveye ve planlanmaya ihtiyacı olduğu anlaşılmaktadır. Nisan ayında, madencilik sektörü yıllık bazda bir önceki yılın Nisan ayına göre %14,5 oranında küçülmüştür.

İnşaat sektörü yatırımları 2019 yılında cari fiyatlarla % 9,8 oranında gerilemiştir. 2020 yılının ilk çeyreğinde ise, inşaat sektöründe süren daralma sonucunda finansman sıkıntısı ve istihdamdaki gerileme sürmüştür. Sektörün istihdamdan aldığı pay, % 6,9'dan % 5,5'e gerilemiştir. Bununla birlikte, döviz üzerindeki baskı ve TL mevduat faizlerinin düşürülmesi, konut kredilerinde faiz oranlarının düşmesi, mevduat sahiplerini gayrimenkul alımına yönlendirdiği izlenmiştir. Bu durum gayrimenkul fiyatlarında artış, konut projelerinde canlanma yaratmıştır. Ancak geçmişten gelen müteahhitlik proje ve sözleşmelerindeki sorunlar, tedarik ve girdi maliyetlerine ilişkin sorunlar devam etmektedir. 2020 yılı sektör açısından yine daralma ile sonuçlansa bile, 2021 yılında yeniden sektörde pozitif büyüme beklenebilir.

Turizm sektörü, Türkiye'nin yaşadığı kronik cari açık probleminin çözümünde en fazla katkı sunan bir sektördür. 2020'de yıllık 41 mil-

yar dolar turizm geliri hedeflenmiştir. Türkiye, turizme konu hemen her alanda (dinlenme, tarih, kültür, doğa, yeme-içme) büyük bir potansiyel taşımaktadır. Ancak, korona salgını sonrasında turizmde beklenen hedefin tutmayacağı ortaya çıkmıştır. Salgının radikal biçimde etkilediği sektörlerin başında turizm gelmiştir. Tüm dünyada turizm hareketleri 2020 başından itibaren neredeyse durmuştur. Ne zaman yeniden eski yoğunluğunu kazanabileceği öngörülememektedir. Türkiye'ye yıllar boyunca turist gönderen ülkeler henüz Türkiye uçuşlarına izin vermemişlerdir. Ayrıca sektörün, finansal açıdan sıkıntıları devam etmektedir. Turizm, 2018 yılından sonra bankacılık sisteminde sorunlu kredileri en hızlı artan sektör durumuna gelmiştir. Sektör için 2020 kayıp yıl olarak değerlendirilirken, asıl beklentiler 2021 yılına yönelik olarak oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Turizm ve bağlı sektörlerin eski günlerine dönmesinin 2021 sonrasında kaldığı tahminleri yapılmaktadır.

Gıda sektörü, korona krizine bağlı olarak önemi tekrar vurgulanan sektörlerden birisidir. Gıda güvenilirliği ve sürdürülebilir kalkınma açısından gıda güvenliği ile tedarik zincirinde yaşanabilecek sorunlar sektörün önemini ortaya koymuştur. Türkiye, gıda açısından kendine yeterliliği yüksek olan bir ülkedir. İhracat fazlası veren gıda sektörü, korona salgınına bağlı olumsuz ekonomik gelişmelerin yaşandığı süreçte, başlarda yurt içi talep artışına bağlı olarak kendisini koruyabilmiş olsa bile, ihracatın da durmuş olması nedeniyle sonradan küçülme yaşamıştır.

Stratejik önemine rağmen, son yıllarda özellikle tohum kalitesi ve gıda işleme teknolojileri konularında eksiklik eleştirileri yapılmaktadır. Gıda sektörünü bekleyen önemli bir tehlike, fiyatlarda artış olması ola-

sılığdır. Sektörde maliyetler birikmiş durumdadır. Bunu önleyebilecek olan gelişme, arz tarafında yeterli seviyelere ulaşılması olabilir.

Perakende ticaret sektörü güven endeksi Mayıs ayında 103,82 değerine gerilemiş ve Mart, Nisan aylarından sonra da gerilemesini sürdürmüştür. Düşmenin temel sebebi olarak, iş hacminde düşme beklenmesi gösterilmektedir. Sektörün ekonomik büyümeye ve refah artışına katkısının yanı sıra, yarattığı istihdam ile ilgi çekmektedir. Sektörün ağırlıklı olarak küçük esnaf ve işletmelerden oluştuğu dikkate alındığında, bu grubun temel beklentisinin, kriz sırasında oluşan yüklerin ortadan kaldırılabilmesi ya da taşınabilmesi için özellikle kamu desteklerine duyulan ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır. Korona döneminde edindiği tecrübe ile sektörün korona sonrası dönemde e-ticaret ile büyümeye daha fazla önem verebileceği beklenmektedir.

Tarım Sektörü, stratejik önemi nedeniyle Salgın döneminde büyük ilgi gösterilen sektörlerden birisi olmuştur. Dünya ticaretinin daralması, ülkeler arası tarım ürünleri sevkiyatının durması, gıda güvenliğini ve sürdürülebilir büyüme konularını belirgin tartışmalar haline getirmiştir. Salgının yarattığı belirsizlik ortamında tarımsal üretim sektörü ile tarımsal sanayi sektörünün birbirlerine ne kadar bağımlı ve ihtiyaçları olduğu çok daha net anlaşılmıştır. Maalesef, genel olarak tarımsal ürünlerde arz açığımız bulunmaktadır. Döviz kurunun küresel salgın döneminde yükselmesi ithalata bağımlı bazı önemli girdilerde (gübre, ilaç, yem) fiyat artışlarına yol açacaktır. Özellikle hayvancılık sektörünün yem fiyatı artışlarından etkilenmesi olasılığı yüksek görünmektedir.

Taşımacılık sektörü hem yurt içi hem de yurt dışı gelişmelerden doğrudan etkilenmektedir. Yurt içindeki ekonomik yavaşlama ile birlikte, çevremizde yaşanan ekonomik ve politik istikrarsızlık sorunları, Korona salgını gibi insan sağlığını tehdit eden konular nedeniyle oluşan

ekonomik duraklamalar taşımacılık sektörünün gelecek beklentilerini olumsuz etkileyen unsurlar durumuna gelmişlerdir. Sektörü olumsuz gelişmelerden korumak için tüm dünyada önemli destek paketleri açıklanmaktadır. Ülkemizde de, başta havacılık sektörü olmak üzere ulaşım sektörünün desteklenmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Güven Endekslerinde ve İmalat Sanayi Kapasite Kullanma Oranlarında Mayıs ayı itibarıyla ufak iyileşmeler gözlenmektedir. Sektörel Güven Endeksi'nin; Nisan 2020'de dip yaptıktan sonra, Mayıs 2020'de, hizmet, perakende ticaret ve inşaat sektörlerinde yükseldiği görülüyor. Mevsim etkilerinden arındırılmış güven endeksi Mayıs ayında bir önceki aya göre; hizmet sektöründe % 10,8, perakende ticaret sektöründe % 5,0 ve inşaat sektöründe % 31,1 artmıştır. Ayrıca Reel Kesim Güven Endeksi (RKGE) 2020 Mayıs ayında, bir önceki aya göre 10,1 puan artarak 76,9 seviyesinde gerçekleşmiştir. Mevsim etkisinden arındırılmış Reel Kesim Güven Endeksi (RKGE-MA) bir önceki aya göre 11,2 puan artarak 73,5 seviyesinde gerçekleşmiştir. Kapasite Kullanma Oranları (KKO), 2020 yılı Mayıs ayında bir önceki aya göre 1,0 puan artarak % 62,6 seviyesinde gerçekleşmiştir. Mevsimsel etkilerden arındırılmış kapasite kullanım oranı (KKO-MA), bir önceki aya göre 0,8 puan artarak yüzde 62,7 seviyesinde gerçekleşmiştir. Buna karşın Sanayi Üretimi Endeksi verilerine göre, Nisan ayında sanayi üretimi yıllık bazda % 31,4 oranında küçülmüştür. Sanayinin alt sektörleri incelendiğinde, 2020 yılı Nisan ayında madencilik ve taş ocaklığı sektörü endeksi bir önceki yılın aynı ayına göre % 14,5, imalat sanayi sektörü endeksi % 33,3 ve elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtım sektörü endeksi % 14,9 oranında küçüldüğü görülmektedir.

Sektörlerdeki küçülmelerin önemli oranda, korona salgını nedeniyle kapanan fabrikalar, üretimi kısıtlayan işyerleri, tedarik zincirinin kopması,

seyahat ve dağıtım kısıtlamaları, daralan yurt içi ve yurt dışı talep ve benzerlerinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Salgının dünya çapında kontrol altına alınmasıyla, öngörülen kısıtlamaların kaldırılmasıyla ekonominin bütününde bir canlanma olacağı muhakkaktır.

Ancak elimizdeki bütün veri ve analizler, sektörlerin tek tek ciddi sorunlarla karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Salgın sürecinin olumsuz etkileri sektörlerde kendini sert bir şekilde hissettirmiştir. Salgının kontrol altına alınmasıyla birlikte sektörlerde ve endekslerde toparlanma işaretleri görülüyor. Ancak bu dipten dönüşün yerini hızlı bir büyümeye bırakması beklenmemelidir. Sektörel tedarik zincirlerinin kurulması, uygun finansmana erişim, kur artışından kaynaklanan maliyet artışlarının sınırlandırılması, kredi ve gelir artışının uyaracağı talep artışı gibi, çarkların dönmesine katkı sağlayacak iyileşmelerin zaman alacağı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu aşamada sektörel destek ve teşviklere büyük ihtiyaç bulunmaktadır. Türkiye'nin tasarruf açığı ve döviz açığının yanına, bütçe açığı da eklenmiştir. Yapısal sorunlarımız, ekonomik işleyiştan kaynaklanan genel sorunlarımızın yanı sıra, her bir sektörün kendine özgü sorunları vardır. Bu nedenle, TOBB, TÜRMOB, TÜSİAD gibi Sivil Toplum Örgütleri ve kamunun bütün ilgili kurumlarının katıldığı, sektörlerin sorunlarına çözüm arayan, öneri sunan platform ve çalışma guruplarının oluşturulmasında yarar bulunmaktadır.

Bu çalışma, korona salgını ile birlikte yaşanan ekonomik gelişmeleri ve sektörlerle olan etkilerini ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır. Makro veriler üzerinden yapılan incelemelerde, Haziran ayı ile birlikte ekonomide genel bir iyimserlik havası oluşmaya başladığı görülüyor. Bunu destekleyen veriler, güven endekslerinde, tüketici kredilerindeki artışlarda, ulaşım hizmetlerindeki normalleşme çalışmalarından izleniliyor. Ancak, kapasite kullanım oranları yukarı dönmüş olmasına

rağmen mutlak bir iyileşmeye işaret etmiyor. Son olarak Nisan Ayına ilişkin gelen sanayi üretim verileri, ekonomide sert bir daralma olduğunu göstermektedir. İşsizlik verileri de daralmanın sürdüğüne ve gelir kayıplarının devam ettiğine işaret etmektedir.

Sektör olarak Haziran ayından itibaren ilk pozitif reaksiyon vermesi beklenenler arasında, inşaat (konut), otomotiv ve taşımacılık sektörleri yer almaktadır. Bu sektörlerin, sağlanan teşviklerden ve ucuz kredilerden yararlanmaları halinde bu olumlu tepkilerin devam edeceği anlaşıyor. Ancak, diğer sektörlerde toparlanmanın gecikmeli gerçekleşebileceği, muhtemelen 2020 yılının kayıplarla tamamlanacağını söyleyebiliriz.